

BEVEZETŐ

I.

A *csángó*, illetőleg *csángó-magyar* név legelőször 1781-ben bukkant fel kétségtelenül hitelesen, s ettől kezdve, különösen a múlt század közepe óta, a tudományos művek, útleírások, újságcikkek és másfajta közlemények százaiiban meg százaiiban mind gyakrabban találkozunk vele.

A név eredete és jelentése még nincs véglegesen tisztázva. A sokféle magyarázó-kísérlet közül a legvalószínűbb az, amely szerint a „csángó” elnevezés a „kóborol, kivándorol, elcsatangol, elcsángál” jelentésű népnyelvi „csang, csáng” ige jelenidejű melléknévi igeneve. Eszerint tehát a „csángó” név Erdélyből, a Székelyföldről kivándorolt székely népcsoportok jelzője lett volna.¹

A „csángó” név nemcsak egy, hanem több, egymástól különálló magyar népcsoportot jelöl. Csángóknak nevezik elsősorban az összes moldvai magyarokat, de e névvel illetik a XVIII. század végén, a madéfalvi vérengzés után Bukovinába kimenekült és ott megtelepedett székelyeket is. 1941-ben e bukovinai székelyeket s velük együtt a moldvai csángók egy kis töredékét is, a fasiszta magyar kormány a Bácskából elűzött szerbek helyébe telepítette, ahonnan 1944–45-ben, a háború végén, mindenüket elhagyva kellett elmenekülniök, mígnem a demokratikus magyar kormány a földosztás során Baranya és Tolna megyében biztosított számukra otthont és földet; ma is ott laknak, és szintén csángóknak nevezik őket.² A felsoroltakon kívül ugyanígy neveznek hazánk területén néhány román, illetőleg szász lakosság körében élő magyar népcsoportot is. Így ez az elnevezés többek között még a gyimesi (Magyar Autonóm Tartomány s részben Bákó-tartomány), a hét-

---

¹ A csángó névre vonatkozó adatokat lásd Gombocz Zoltán – Melich János: Magyar etymológiai szótár. Bp. 1914–1930. I. k. 841–3.

² Hegedüs Lajos: Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Népnyelvi szövegek moldvai telepesektől. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Bp. 1952. 5–6.

falusi (Sztálin-tartomány) és a dévai (Hunyad-tartomány) csángókra vonatkozik.

Habár a több, mint másfél évszázados történeti, nyelvtudományi és néprajzi irodalom mindmáig nem tisztázta kielégítő módon a moldvai csángók történetét, néhány alapvető dolgot ma már világosan látunk. Az újabb vizsgálódások fényénél nyilvánvalóvá lett az a régebb is sejtett tény, hogy a moldvai magyarság nem egyszerre és nem is egyetlen területről, hanem különböző időkben és különböző vidékekről került Moldvába. Adatok tanúsítják, hogy már az első nagy tatár néparadatok Kelet- és Középeurópára zúdulása idején, a XIII. század közepén voltak Moldvában a magyarsághoz tartozó csoportok, amelyek nagyjából a székelységből válhattak ki. A moldvai fejedelemség megalapítása (XIV. század közepe) után egyre több adatunk van Erdély és Moldva gazdasági kapcsolatairól, valamint a kétféle lakosság ki- és bevándorlásáról. Miközben a moldvai bojárszolgásból menekülő jobbágyok ezrei áramlottak Erdély felé, azalatt a munkaerőben megfogyatkozott moldvai bojár- és vajdai birtokokon szívesen látták a gazdasági, társadalmi és politikai elnyomás miatt lakhelyüket elhagyni kényserülő erdélyi menekülteket, kivándorlókat. A viszonylagos társadalmi függetlenséggel csábító moldvai szabadparaszt-községek, az elnéptelenedett vagy még be sem telepített vajdai és bojár-birtokok, a tírgu-ocnai sóbányák, újabb időkben meg a rohamosan fejlődő kisipar, a mind jobban szaporodó és növekvő gyárak, valamint az erdő- és kőolajkitermelő vállalatok évszázadok alatt a kivándorló székelyek nagy tömegeit fogadták be, és illesztették bele új lakhelyük gazdasági-társadalmi életének vérkeringésébe. A Moldvában boldogulást kereső székelyek hullámai főként az erdélyi fejedelemségnek a székelységet jobbágysorba süllyesztő időszakában (XVI. sz.), a kuruc felkelés bukása (1711) után, később a madэфalvi vérengzést (1764) követő években, az 1848–49-es szabadságharc, 1871-től a székelyföldi tagosítás és erdőtörvény után, majd a 80-as években az osztrák-magyar monarchia és Románia közötti vámháború nyomán áramlottak át Moldvába, de emellett a közbeeső időszakokban is folytonosan, megszakítatlanul tartott a lassú, szinte észrevétlen szivárgás. A XV. századi huszita üldözés idején jóval távolabbi területekről, a horvátországi Szerémségből is menekültek Moldvába magyar-huszita kivándorlók.³

Ez a Moldva felé irányuló vége láthatatlan vándorlás hangsúlyozottan előtérbe helyezi a csángók osztálytagozódásának kérdését. Lenin, az orosz jobbágyság felbomlásának, a parasztság társadalmi rétegződésének okait és körülményeit elemezve, kiemelte, hogy „... az áttelepülés fokozza a parasztság felbomlását azokon a vidékeken, ahonnan kiindul, s a bomlás elemeit, viszi át azokra a helyekre, ahova irányul.”⁴ Ezek a bomlási elemek kétségtelenül hozzájárultak a kizsákmányoló osztályok és a csángó dolgozók között dúló osztályharc rendkívüli kiéleződéséhez, miként ennek néhány formáját a továbbiak során látni fogjuk.

---

³ Ezek az adatok Szabó T. Attila A csángó név eredete című kéziratos tanulmányából valók. – A moldvai csángók múltjáról Cselényi Béla – Vágó Béla ad összefoglaló képet: A csángók története. Lásd Tanulmányok a moldvai csángókról. Akadémiai Könyvkiadó, Bukarest. Előkészületben.

⁴ Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra kiad. Bp. 1949. 173.

Hol laknak a moldvai csángók?

Az elmúlt rendszerben egyetlen kutatónak sem sikerült felkeresnie valamennyi csángó-lakta falut, s éppen ezért meglehetősen pontatlan, hozzávetőleges, igen gyakran aránytalanul kicsinyítő vagy mértéktelenül túlzó híradások keringtek róluk. Mindezeket a találgatásokat és mendemondákat az 1949–1951-es nyelvjáráskutató utak cáfolták meg véglegesen, amelyeket a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, valamint az RNK Akadémiájának Kolozsvári Fiókja szervezett. E nyelvészeti kutatómunka során bebizonyosodott, hogy ma Moldvában közel kilencven falut lehet számontartani, amelyekben kis részben, jelentős százalékban vagy többségben magyarul beszélő csángók élnek. Ugyancsak e kutatások tisztázták a csángó nyelvjárások határait (ismét egy olyan tény, amelyről a régebbi kutatóknak hiányos ismereteik voltak), fontos adatokat szolgáltatva ezáltal a csángók történetének, településének és néprajzának ismeretéhez.⁵

E nyelvészeti kutatások idevonatkozó eredményei néhány mondatban a következők:

A moldvai magyar települések nyelvi alapon két nagy népnyelvi csoportba tartoznak: egy régiesebb, az erdélyi magyarságtól minden bizonnyal néhány évszázada elszakadtan élő, és egy viszonylag újabb időben, a XVIII–XIX. században bevándorolt székelyek utódainak csoportjába. Az előbbieket egyszerűen *csángóknak*, az utóbbiakat *székelyes csángóknak* nevezhetjük.

A régiesebb nyelvjárást beszélő csángók ma földrajzilag két egymástól távoli, elszigetelt települési körzetben helyezkednek el. Minthogy e két körzet közül egyik északon, Roman környékén, a másik meg ettől délebbre, Bákó környékén van, a Roman-környéki csángókat a népnyelvi és néprajzi kutatók *északi csángóknak*, a Bákó-környékieket *déli csángóknak* nevezik. A hat-nyolc-északi és a körülbelül ugyanannyi déli csángó faluban a csángóknak csak egy kisebb része él, többségük tehát székelyes csángó. A székelyes csángó települések a Szeret folyó jobb- és elszórtan a balpartján, valamint három mellékfolyójának, a Besztercének, a Tatrosnak és a Tatrosba ömlő Tázlónak a völgyében helyezkednek el. Valószínű, hogy a székelyes csángók ezen a viszonylag nagy területeken kisebb néprajzi csoportokra tagolódnak, erre vonatkozólag azonban még nincsenek pontos adataink.

Közigazgatásilag az északi csángó faluk Iași-tartomány Roman-rajonjában, a déliek Bákó-tartomány Bákó-rajonjában vannak. A székelyes csángó települések nagyjából Bákó-tartomány Bákó- és Tîrgu-Ocnarajonjában, kisebb részben Buhuși- és Moinești-rajonjában található. Néhány csángó falu délebbre, Bîrlad-tartomány Adjud-rajonjában van.

E gyűjtemény anyaga, miként a kötet végén közölt térkép is mutatja, nem öleli ugyan fel mindenik csángó-lakta falu népköltészetét, azonban mindenik vidék költészete képviselve van benne. Így az északi csángó faluk közül Jugán (Iugani), Szabófalva (Săbăoani) és Ploskucén (Ploscuțeni) szerepel itt a maga költészetével; ez utóbbi falu ugyan messze délen, Adjud mellett van, lakói azonban, az északi csángó vidék-

---

⁵ Az összes csángó lakosságú moldvai falukat Szabó T. Attila sorolja fel és jellemzi: A moldvai csángó települések. Lásd: Tanulmányok a moldvai csángókról. Akadémiai Könyvkiadó, Bukarest. Előkészületben. – Ugyancsak Szabó T. Attila állította össze 1951-ben a moldvai csángó települések térképét a Bolyai Egyetem fennebb említett nyelvjáráskutató munkája alapján. A kötetünk végén közölt térkép ennek nyomán készült.

ről települhettek át délre, miként ezt északi csángó jellegű nyelvük és költészetük is bizonyítja. A déli csángó faluk közül a kötetben Nicolae Bălcescu (volt Újfalu), Trunk vagy Gálbény (Galbeni), valamint kisebb mértékben Lujzikalagor (Luizi-Călugăra), Gyoszény (Geoseni) és Klézse (Cleja) folklorjából közöltünk alkotásokat; e három utóbbi falu csángó lakossága idők folyamán annyira összekeveredett a később betelepülő székelyekkel, hogy nyelve és költészete ma már csak kis részben őrzi a régi csángó sajátosságokat. A Szeret-völgyi székelyes csángó faluk közül Somoska (Somuşca), Lábnyik (Vladnic) és Magyarfalu – Gajcsána község – (Unguri, Găiceana), a Beszterce-völgyiek közül Lészped (Lespezi), a Tázló-völgyiek közül Frumósza (Frumoasa), Pusztina (Pustiana), Gajdár (Găidar) és Esztufuj (Stuful), s végül a Tatros-völgyiek közül Templomfalva (Biserica Slănic), Újfalu (Satul Nou), Diószeg (Tuta) és Onest (Oneşti) költészetéből állítottuk össze gyűjteményünket. Ilyenképpen e kötet összesen húsz moldvai csángó faluból közöl népi alkotásokat; köztük olyan falukból is, amelyeknek költészetéből és zenéjéből mind a mai napig egyetlen sort sem ismertünk. (A közölt alkotások falunkénti megoszlásáról gyűjteményünk végén a *Helynévmutató* tájékoztat.)

A térképpel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a csángó lakosságú faluknak csak a fontosabbjait tartalmazza, elsősorban azokat, amelyekben többé-kevésbé számottevő magyar lakosság él. E falukban a csángók száma igen különböző. A román lakosság számához viszonyítva sok helyen kisebbségben, másutt meg többségben vannak, de kivétel nélkül mindenütt románokkal vegyesen élnek. Szintiszta csángó faluk nincsenek.

A faluk magyar elnevezéséről tudnunk kell, hogy azok egy része a román falunevek magyarosan ejtett alakja. Éppen ezért az írásmódjuk is nagyon különböző: úgyszólván a csángókkal foglalkozó mindenik tanulmányban más meg más formában találjuk meg őket. Ilyen esetekben különösképpen fontos a faluk eredeti, román elnevezésének ismerete.

A csángók multjának és településének még e fennebbi szűkszavú érintése is megmagyarázza a csángó népköltészet szerves egységét és kölcsönös kapcsolatait a magyar népköltészet többi részével. A csángók, miközben évszázadokon át rendre elhagyták a Székelyföldet vagy a magyar nyelvterület más részeit, régi lakhelyükről költészetüket is moldvai új otthonukba vitték. Ez a Moldvába vitt költészet a kitelepedés után sem szigetelődött el a magyar népköltészet többi részétől, hiszen a csángók az erdélyi magyarokkal, különösen a székelyekkel, kivándorlásuk után is állandó kapcsolatban maradtak, s így azok az erdélyi, sőt távolabbi népköltési alkotások is Moldvába juthattak, amelyek a csángók egyes csoportjainak Moldvába való kitelepedése után Erdélyben vagy távolabbi vidékeken keletkeztek. Más oldalról természetesen ugyanígy terjedhettek el a Székelyföldön és Erdélyben azok a csángó dalok, amelyek már a kivándorlás után, Moldvában jöttek létre.

A Kárpátokon innen és túl élő magyar lakosságnak, illetőleg költészetének e szüntelen kapcsolata folytán az olvasó e kötetben számos olyan alkotásra fog lelni, amelynek különböző változatait már más gyűjteményekből is ismeri. Ki ne hallott volna például *Kádár Katáról*, *Kőműves Kelemennéről*, *Molnár Annáról*, a székely balladaköltészetnek ezekről a kimagasló

alkotásairól, amelyeknek e gyűjtemény most a csángó változatait nyújtja? Általában elmondható, hogy kevés e kötetben az olyan alkotás, amelynek egyetlen magyar népköltési gyűjteményben se lenne párja, közelebbi vagy távolabbi változata. A legtöbb azonosság és hasonlóság természetesen mindig a szomszédos, állandóan érintkező területek költészete és zenéje között adódik, vagyis a Székelyföldön viszonylag sok, de a Mezőségen és Kalotaszegen át nyugat felé, az Alföld és a Dunántúl néprajzi vidékei felé haladva, fokozatosan mind kevesebb meg kevesebb azoknak az alkotásoknak a száma, amelyek a csángók körében is ismeretesek. Más részről, ha magát a csángó népköltészetet vizsgáljuk, az Erdélyhez közellévő, Erdéllyel állandóan érintkező és viszonylag újabban kitelepült falukban mindig több erdélyi alkotást találunk, mint a távolabb eső, Erdéllyel szórványosan érintkező és régebben települt csángó faluk költészetében. A gyűjtések valóban azt bizonyítják, hogy a székelyes csángók költészete számos vonatkozásban megegyezik a székely népköltéssel, ezzel szemben viszont a déli csángók költészetében több sajátos, a székely népköltészetben ismeretlen elemet találunk. A székelyes csángók és a déli csángók költészetének e különbsége természetesen nem élesen, hanem elmosódottan jelentkezik, hiszen a különböző csángó faluk és vidékek költészete is állandó kölcsönhatásban és kiegyenlítődéshöz van.

A csángó népköltészet kapcsolatát a többi magyar néprajzi vidék költészetével részben még az az olvasó is megállapíthatja, aki a népköltészeti kutatásokban egyáltalán nem járatos. Így e kötet balladáiban és dalaiban székelyföldi, sőt alföldi földrajzi nevek vannak, amelyek majdnem mindig az illető alkotás keletkezésének helyére utalnak. E nevek kicserélésével jönnek létre az egyes alkotások földrajzi változatai, vagyis például azt a katonadalt, amelyet a Dunántúlon vagy az Alföldön a budapesti kaszárnyáról énekeltek, azt Erdélyben a vásárhelyi vagy fehérvári, Moldvában a bukaresti kaszárnyára alkalmazzák. Nyilvánvaló továbbá, hogy a Moldvában élő magyarországi betyárballadák (például *Rózsa Sándor* balladája, 27. sz.) szintén az Alföldről, erdélyi közvetítéssel kerültek a moldvai csángó népköltészetbe.

Nemcsak a csángó népköltési szövegek illeszkednek bele a magyar népköltészetbe, hanem a dallamok, a csángó népzene is szerves része az egységes magyar népzenekecsnek. A csángó népzene is érvényes Bartók Béla megállapítása, amely szerint „... a magyar nyelvterületen mindenütt nagyjából ugyanazt az anyagot találjuk, csupán a régi pentaton dallamok mutatnak országrészenként csekély, lényegét nem érintő dialektusbeli eltéréseket.”⁶ Ez az eltérés, miként látni fogjuk, Moldvában elsősorban a régi dallamok számarányában mutatkozik meg.

II.

Tisztában fog előttünk állani a csángó népköltészet jelentősége, ha bár egy futó pillantást vetünk a csángók multbeli művelődési helyzetére. E kérdést tanulmányozva, nyomban arra a súlyos elnyomatásra lelünk, amelyben a csángó s általában a moldvai dolgozó parasztság szenvedett. Alig is tudjuk

---

⁶ Bartók Béla: *Népzene és a szomszéd népek népzeneje*, Bp. 1934. 21–2.

eldönteni, hogy a sok közül milyen adatok felsorolásával lehetne a legmeggyőzőbben szemléltetni a csángók múltbeli kulturális helyzetét.

Vegyük az írástudást, hiszen a betű ismerete a legelső és elemi feltétele annak, hogy valaki megindulhasson a kulturális felemelkedés útján. A tőkés-földesúri Romániában az 1930-as népszámlálás minden bizonnyal szépítgető adatai szerint az ország 7 éven felüli lakosságának nem kevesebb, mint 57,1%-a írástudatlan volt. E megdöbbentő arányról még a statisztikai kiadvány akkori szerkesztője is kénytelen volt óvatosan megjegyezni, hogy „a romániai írástudatlanok száma rendkívül nagy, s ebben a vonatkozásban az elmaradottabb országok közé tartozunk”.

Ez az arány semmivel sem jobb, sőt ellenkezőleg, még rosszabb, ha a csángó-lakta vidékeket vesszük szemügyre, megjegyezve azonban, hogy az alábbi adatok nem külön a csángókra, hanem összesítve az egész lakosságra vonatkoznak. A volt Bákó-megyében például, ahol a legtöbb a csángó falu s ahol e kötet anyagának is igen jelentős részét gyűjtöttük, a 7 éven felüli lakosságnak 57,6%-a írástudatlan volt: a 7–12 évesek közül 5674, a 13–19 évesek közül 11.593, a 20–64 évesek közül 71.381 és a 65 éven felüliek közül 7765 lakos nem ismerte a betűt. Mivel az elmúlt rendszerben Moldvában semmiféle magyarnyelvű iskolai oktatás nem folyt, azokban a falukban is igen magas volt az írástudatlanok arányszáma, amelyekben jelentősebb magyar anyanyelvű lakosság él. Így például Onesten a 7 éven felüli lakosságnak mindössze 52,3%-a, Lészpeden 49,4%-a, Trunkon 45,4%-a, Gyoszényban 44,6%-a, Pusztinán 36,8%-a, Klézsén 35,5%-a, Somoskán 32,3%-a, Gajdárban 30%-a tudott csak írni-olvasni, és így tovább. A nő akkori társadalmi helyzetének következményeként majdnem mindenik faluban több volt a női, mint a férfi írástudatlanok száma.

Az írástudatlanság ilyen foka, az anyanyelvű kulturális intézmények teljes hiányával együtt, mértéktelenül megnövelte a csángók életében az íratlan költészet jelentőségét. Írásos közvetítés híján még morzsák is alig jutottak nekik azokból a kultúrjavakból, amelyeket az emberiség legjobbjai évezredek folyamán megalkottak és felhalmoztak.

Az írástudatlanság óriási arányát leleplező adatok ismerete azonban még kevés ahhoz, hogy képet alkossunk magunknak a csángók múltbeli kulturális helyzetéről. Ehhez rá kell mutatnunk a csángók életében a papságnak a középkori állapotokra emlékeztető szerepére is.

Előjáróban tudnunk kell, hogy a csángók római katolikus vallásúak. A középkorban, közel két évszázadon át, lengyel püspököknek sikerült jogkörüket a moldvai katolikusokra kiterjeszteniök, majd 1620-tól kezdve közvetlenül a római missziós központ vette kezébe az itteni katolikusok ügyét. Róma magyarul nem tudó, idegen, túlnyomórészt olasz papokat küldött Moldvába, s ez így folyt egy negyed évezreden át, egészen a XIX. század végéig. Ezek a nép nyelvét nem ismerő papok Moldvát valósággal gyaratnak tekintették, ahol egy ideig kényszerű száműzetésben kell élniök, s legfőbb törekvésük az volt, hogy híveiket szellemi sötétségben tartva, megszarolják, kifosszák, maguk pedig, „küldetésük” befejezése után, dúsgazdagon térjenek vissza hazájukba. Zöld Péter csíki pap 1781-ben kelt jelentése szerint „... ezen misszionárius atyák... mind tisztán olaszok, kik sem a román, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni és azt a kilenc magyar plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják; nyomorultan, mondom, a nyelvek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább

áhítóznak a pénz összeseprese, mint a lelkek megnyerése után, ami legvilágosabban kitűnik abból, hogy küldetésük kilenc évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelve (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba...”

Ez a „lelki pásztorkodás” egészen a legutóbbi időkig, minden elképzelhető alkalommal (egymást érő egyházi ünnepek, búcsúk, keresztelés, esketés, temetés stb.) a csángók irgalmatlan és szemérmetlen kiszipolyozását eredményezte, pénz és termények, valamint robotmunka formájában. Mindehhez járult a babonáknak az a szövedéke, amely erőteljesen fékezte a csángó dolgozók öntudatosodását s helyzetük megváltoztatásáért folyó harcát.

Ám a papság jórésze nemcsak hogy nem ismerte a magyar nyelvet, hanem a Vatikán sugalmazására a szó szoros értelmében tűzzel-vassal irtotta és üldözte. Régi utazók útleírásaiban, a legkülönfélébb jelentésekben, levelekben és a történeti munkákban számos esetben találkozunk a moldvai római katolikus papoknak a magyar nyelv elleni irtóhadjárataival s ugyanakkor a csángók hősiességével, harcával is legelemibb jogukért, anyanyelvük szabad használatáért. Például Jerney János 1844. évi útirajzában leírja, hogy az elkeseredett szabófalvi csángók az erdélyi püspökhöz fordultak magyar papért és magyar imádságos könyvekért, folyamodványuk azonban valamiképpen olasz papjaik kezébe került. „Mi lett a dolognak vége? Könnyű kitalálni. Felsőbbség elleni bűnben marasztattak el a nyelvük mellett buzgolkodó szegény esedezők, de nem az illetékes moldvai törvényszék – hanem olaszok által. Volt dolga a deres-, kaloda-, bot-, korbácsnak. Néhányan rabságot is szenvedtek. E borzasztó diadal után gúny és egyéb lealacsonyító eszközökkel tiltatott a magyar ének és beszéd.”⁷

A magyar szónak és a magyar dalnak ezt az üldözését a csángók a maguk költészetében is megörökítették. Egy multszázadi forrófalvi vers, amely gyaníthatólag íráshoz értő népköltő alkotása, így fejezte ki a csángók panaszát anyanyelvük mostoha sorsa miatt:

Cángó magyar, cángó magyar.
Mivé lettél, cángó magyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvettetve, eltemetve...

Idegen nyelv bébortja⁸ nyom,
Olasz papockák nyakadon,
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni...⁹

A csángó népköltészet panaszos alkotásainak hosszú sora a költői nyelv és kifejezés legszebb, legváltozatosabb eszközeivel örökítette meg

⁷ Jerney János Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844. és 1845. Pest 1851. I. k. 110.

⁸ *Bébortja*: a Magyar Tájszótár feltételezi, hogy talán „hóbert”-ot jelenthet. A mi felfogásunk szerint hibás lejegyzésről vagy nyomdahibáról van szó. Ez a sor eredetileg ilyenképpen hangozhatott: Idegen nyelv béborít, (s) nyom.

⁹ László Mihály: A bukovinai és moldvai csángók. Fölldr. Közl. 1877: 198.

ezt a helyzetet. Az alábbi templomfalvi dalban például (120. sz.) a fészke-
ből elűzött madár sorsa jelképezi a csángó dolgozók multbeli életét:

Madár, madár, kicsi madár,
Madár, madár, kicsi madár,
Száj le zágról, ne csirikolj,
Száj le zágról, ne csirikolj.

Met meghallják a dusmányok,¹⁰
Kizaklászna fészkecskédbül,
Met meghallják a dusmányok,
Kizaklászna fészkecskédbül.

Árvo vagyok apa nékütt,
Mint a madár, anya nékütt.
Eszem az árvo kenyeret,
Iszom a szalanci vizet.

Egy hasonló költői képpel induló frumószai dal (129. sz.) mélyből
fakadó, vágyakozó sóhaj az emberibb életért, a szabadságért – vád min-
den időben az elnyomás, a kizsákmányolás mindenféle fajtája ellen:

Madar, madar, kicsi madar,
Madar, madar, kicsi madar,
Be szép, aki szabadon jár,
Be szép, aki szabadon jár.

Én es járnék, ha járhatnék,
Én es járnék, ha járhatnék,
Hogyha urak megengednék,
Hogyha urak megengednék.

A XIX. század második felétől kezdve a csángók helyzete még inkább
megnehezedett. A földesúri és papi elnyomáson kívül most már az egyházzal,
valamint a csángó kulákokkal szövetkezett tőkés-földesúri államhatalom is
teljes súlyával kultúrájuk megsemmisítésére, elnemzetietlenítésükre töre-
kedett. Közben Magyarországon a kizsákmányoló osztályok, Ferencz József
korában éppen úgy, mint a Horthy-rendszer idején, hasonló módon nyomták
el a románokat és a többi nemzeti kisebbséget, igyekezve megsemmisíteni
kultúrájukat és elnemzetietleníteni őket. Ez alatt a kizsákmányolók érdekeit
szolgáló sovíniszta tudomány mindkét részről lankadatlanul szította a gyű-
löletet a magyarok és románok között.

A csángók körében az elnemzetietlenítési törekvéseknek különös-
képpen kedvezett a moldvai katolikusok új egyházi helyzete. Miután
ugyanis Romániában 1866-ban a római katolikus Hohenzollern-dinasztia
került trónra, a Vatikán elérkezettnek látta az időt arra, hogy az ország-
ban növelje gazdasági, valamint politikai hatalmát és befolyását. Így 1881-
ben Bukarestben római katolikus érsekséget, Iaşiban püspökséget s mindkét
helyen papneveldét állítottak fel. Ettől kezdve Moldvában az olasz papok
helyét fokozatosan román és csángó papok, valamint püspökök vették át,

---

¹⁰ *Dusmány*: ellenség (Román szó: *duşman*.)

akik a Vatikán mellett a tőkés-földesúri osztályok, valamint a reakciós, sovinszta államhatalom ügynökeivé váltak. A bukaresti és iași papi iskolában a csángó fiatalokat nemcsak papokká, hanem dühödt magyar-gyűlölökké is nevelték, annyira, hogy a sovinizmus mérgével átítatva, szégyelték, megvetették és üldözték anyáik-apáik nyelvét. Ilyenképpen a csángók papjainak nagy része, az állami szervektől támogatva és a kisebbségi helyzetükből szabadulni igyekvő csángó kulákokkal egyetértésben, az utóbbi fél évszázadban is fondorlattal, rábeszéléssel és fenyegetéssel harcolt a magyar nyelvhasználat ellen. Élesen leleplezi az egyház és az állam szövetségét például az a hirdetés, amelyet Nicolae Bălcescuban (e falunak akkor Ferdinánd volt a neve) 1938. május 6-án tettek közzé. E hirdetés lényeges részének magyar fordítása a következő:

„Mi, Bákó vármegye Ferdinánd községének bírója, Bákó megye prefektusának 1938. május 3-án kelt 7621. számú rendelete alapján a község lakosságának tudomására hozzuk, hogy a község házában vagy más nyilvános helyeken nem szabad más nyelven beszélni, csak románul.

A katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani.

A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul.

A papoknak és kántoroknak erre vonatkozólag rendelkezésük van.

Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét.”

Egyik-másik pap „szent dühében” meg is átkozta azokat, akik magyarul beszéltek, amikor pedig a felszabadulás után népi demokráciánk megteremtette az első magyarnyelvű csángó iskolákat, az iskolák megnyitása ellen áskálódo vatikáni reakció Durcovici iași római katolikus püspöknek a jelszavával igyekezett a csángó dolgozókat letéríteni a népi demokrácia útjáról: „A magyar nyelv az ördög nyelve, aki magyarul beszél, az ördöggel társalog.”¹¹

A csángó dolgozók szívében szüntelenül égett a vágy, hogy kiemelkedjenek tudatlanságukból, s érvényt szerezzenek anyanyelvük jogainak. Vágyuk azonban csak 1944. augusztus 23-a után valósult meg.

E nap Románia történetében új korszak kezdetét jelenti. Alább a népi demokratikus rendszer vívmányai közül néhány olyan tényt akarunk felsorolni, amely a jelenben és a jövőben utat szab a népművészet továbbfejlődésének, az új csángó népköltészet és népzene kialakulásának és felvirágzásának is.

A kultúrforradalom eddigi eredményeit Moldvában éppen úgy, mint szerte az országban, a szocializmus gazdasági alapjainak sikeres építése biztosította. A szocialista iparosítás s ennek keretében az új mezőgazdasági technika, a földműves társulások és a kollektív gazdaságok megszervezése: faluról-falura ezek a kérdések foglalkoztatják ma a csángókat. Ugyanakkor részt vesznek a szocializmusnak az egész ország életére kiható nagy moldvai építkezéseiben, így a békási vizierőmű megteremtésének hősi munkájában is. Az új munka, az új élet növeli kulturális igényeiket, s ugyanakkor hozzájárul igényeik kielégítésének biztosításához.

---

¹¹ Kovács György: A szabadság útján. Moldvai csángók között. Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója. Bukarest 1951. 6.

Népi demokratikus rendszerünk egyik politikai-kulturális vívmánya, amelyről itt számot akarunk adni, a csángók körében az anyanyelv szabad használata. A lenini-sztálini nemzeti politika gyakorlati érvényesítésének feltételei között Moldvában is felszabadult az elnyomás alól a magyar szó és a magyar dal, amelyet a multban a papok és hivatalnokok, csendőrök és tanítók állandóan üldöztek és tilalmaztak. E tény a párt és a kormány következetesen demokratikus politikájának egyik jelentős eredménye s egy-szersmind a további fejlődés alapja.

Ha Moldvában a magyar nyelv felvirágzásának, a magyar nyelvű kultúra kibontakozásának különféle formáit keressük, a csángók művelődési életében soha nem ismert pezsgést észlelünk. Míg a letűnt rendszerben, miként láttuk, a lakosság nagyobb része írástudatlan volt, addig ma faluról-falura betűvető tanfolyamok szolgálják a nagymérvű írástudatlanság foko-zatos felszámolását. Az alábbi kimutatás, amelyet a Bákó-rajoni Néptanács Tanügyi osztályához érkezett jelentések alapján állítottunk össze, a csángó-lakta községek 1952–53. évi betűvető tanfolyamainak községenként össze-sített eredményeit tartalmazza. A számadatok feltűntetik, hogy a szóban-forgó tanévben – románok és magyarok együttesen – hányan fejezték be sikerrel a betűvető tanfolyam első, illetőleg második évét:

	<i>I. év</i>	<i>II. év</i>
Bogdánfalva	75	26
Dózsa György	90	91
Forrófalva	72	56
Ketris	82	97
Klézse	158	115
Lujzikalagor	65	35
Nicolae Bălcescu	55	29
Traján	33	44

A betűvető tanfolyamok az írás-olvasásnak nemcsak a képességét, hanem az igényét is megteremtik: a csángók mindinkább olvasókká válnak. Míg a multban könyvet alig láttak, addig ma a kultúrotthonok könyvtárai-ban a magyar és román nyelvű kötetek százai várják olvasóikat. A könyvek népszerűsítését elősegítik a kultúrotthonok keretében működő olvasókörök is. A könyvek mellett a csángó tömegek nevelésének egyik merőben új eszköze az újság. A Román Munkáspárt Bákó-tartományi Vezetősége és a Tartományi Néptanács *Steagul Roșu* (Vörös Zászló) című román nyelvű napilapját a csángók is mindenütt ismerik. A magyar nyelvű sajtótermékek közül különösen az *Előre* című napilapot, valamint a dolgozó parasztság hetilapját, a *Falvak Dolgozó Népét* olvassák.

A csángók, akik eddig falujukban a technika semmiféle vívmányát nem ismerhették meg, csak akkor, ha a nyomorúságtól úzve, nagyvárosokba mentek munkát keresni, ma rádiót hallgatnak és moziba járnak. A felsoro-lást tovább folytathatnók, mert Micsurin-körök, esti tanfolyamok, orosz népi nyelvtanfolyamok és a tanulás, a művelődés hasonló szervezett formái tanúskodnak a csángók körében a kultúrforradalom nagyarányú kibonta-kozásáról és sikereiről. E sikereket tükrözi, számokban kifejezve, az alábbi kis táblázat is, amelyet a Bákó-rajoni Néptanács Kultúrosztályához bekül-dött jelentések alapján állítottunk össze, s amely néhány Bákó-rajoni csángó falu 1952. évi kulturális rendezvényeiről tájékoztat. Megjegyzendő, hogy

a csángó faluk javarészeiben, a lakosság kétféle nemzetiségének megfelelően, a kultúrmunka felváltva magyar és román nyelven folyik:

	Előadások száma	Előadások résztvevőinek száma	Műsoros előadások száma	Műsoros előadások résztvevőinek száma	Kultúrestek száma	Kultúrestek résztvevőinek száma
Bogdánfalva	71	2248	38	1929	23	462
Forrófalva	77	6580	47	6220	23	872
Gyoszfény	14		7	1834	16	2658
Lujzikalagor	58	3888	17	2664	38	832
Nagypatak	59	5500	40	4000	18	620

Népi demokratikus rendszerünk legnagyobb vívmánya azonban a csángók körében a magyar tannyelvű állami iskolák megnyitása, a magyar iskolahálózat megteremtése és fokozatos kifejlesztése.

Az első magyar tannyelvű iskolák kapui 1947-ben tárultak ki a csángó gyermekek előtt. Kovács György úti jegyzeteiben színesen örökíti meg az akkori eseményeket:¹² a tanítók megerkezését, a szükséges épületek és bútorzat megteremtését (s ennek során a magyar és román dolgozó parasztok önkéntes munkáját), a támadásba lendülő osztályellenség üzelmeit, a magyar nyelvű oktatás szervezési kérdéseit, a párt, az állam és a minisztérium sokirányú gondoskodását, valamint az elért eredmények megszilárdítását és a fejlődés távlatait. Az 1947–48-as tanévben nyolc faluban nyílt meg a magyar tannyelvű iskola. 1948-ban a tanügyi reform újabb lehetőségeket biztosított a csángók anyanyelvű oktatásának továbbfejlesztésére, s azóta évről-évre nő a moldvai magyar iskolák száma, olyan új nemzedéket nevelve, amely elsőként sajátítja el anyanyelvén a tudományokat.

Ma már Moldvában kiterjedt magyar tannyelvű iskolahálózat van. A csángó iskolaügy is szerves része népi demokratikus rendszerünk iskolapolitikájának, amelyet Gheorghiu-Dej 1952. áprilisában a Román Népköztársaság tanítóinak kongresszusán a következőképpen jellemzett: „A burzsoá-földesúri rendszer megfosztotta a nemzeti kisebbségeket az anyanyelvükön való oktatás jogától. Népi demokratikus rendszerünkben a lenini-sztálini nemzeti politika alkalmazását tükrözi az a több mint 3500 elemi és középfokú iskola, valamint azok a felsőfokú tanintézetek, amelyekben az oktatás a nemzeti kisebbségek anyanyelvén folyik. A párt és a kormány gondoskodása révén 1948 és 1951 között 590 új tankönyvet szerkesztettek és adtak ki közel 28 millió példányszámban, közülük csaknem hárommilliót a nemzeti kisebbségek nyelvén.”¹³

A csángó iskolahálózat megerősítése és továbbfejlesztése nem utolsó sorban megfelelő tanerők kérdése. A csángók körében a magyar tanítók

¹² Kovács György i. m. 4–13.

¹³ Gh. Gheorghiu-Dej: Beszéd az RNK tanítókongresszusán. RMP kiad. Bukarest 1952. 18–9.

többsége ma még erdélyi, de tanügyi szerveink arra törekednek, hogy az oktatói munkára fokozatosan a csángók köréből való, a helyi viszonyokat jól ismerő és a román nyelvet jól bíró tanerőket neveljenek. E cél érdekében 1951–52-ben 18 csángó ifjú Székelykeresztúron 8 hónapos tanítói kiképzésben részesült, s az 1952–53-as tanévben, a magyar tannyelvű csángó iskolahálózat megteremtésének betetőzéséül, megnyitották a bákói román tannyelvű pedagógiai iskola (tanítóképző) magyar tagozatát. A tagozat első osztálya abban az évben 31 tanulóval és két tanerővel működött. A második tanévben, 1953–54-ben a tanerők száma négyre emelkedett, a beiratkozott tanulók száma pedig az első osztályban 38, a másodikban 29 volt.

Az iskolahálózatot szervesen kiegészíti a magyar tannyelvű óvodák rendszere. Az 1952–53-as tanévben – egyenként 30–33 gyermekkel és egy-egy tanerővel – 13 faluban működtek óvodák.

Nem kétséges, hogy a csángóknak minden eddigtől merőben eltérő, minőségileg új kulturális helyzete, a különféle művelődési intézmények megszervezése, az írástudatlanság felszámolása és a könyv mind nagyobb meg nagyobb szerepe, az anyanyelvű iskolai oktatás megteremtése és kifejlesztése s ennek döntő eredményeként a csángó értelmiségi káderek felnövekedése: mindez az elkövetkező évtizedekben gyökeresen át fogja alakítani a moldvai magyarság művelődési helyzetét s e keretben a népköltészet sajátosságait, helyét és jelentőségét is.

III.

Fennebb igyekeztünk néhány adattal érzékeltetni a csángók multbeli művelődési körülményeit, szembeállítva azt mai kulturális helyzetünkkel, hogy jobban megértsük életükben a népköltészet és a népzene jelentőségét. Tovább gombolyítva az eddigi tanulságok fonalát, magától adódik a kérdés: vajjon miként hatott a népköltészet fejlődésére a Vatikánból irányított római katolikus papságnak a magyar nyelv elleni irtóhadjárata, valamint a tőkés-földesúri rendszer korában Románia kizsákmányoló osztályainak a csángómagyarok elnemzetietlenítésére, kultúrájuk megsemmisítésére irányuló törekvései? Mi volt az eredménye e nacionalista politikának, amelyet a csángók belső ellenségei, a csángó kulákok mindenkor olyan hűségesen kiszolgáltak és támogattak?

A magyar nép olyan részével van dolgunk, amelynek a multban soha sem volt anyanyelvű iskolahálózata, nem voltak kultúrintézményei, hogy nyelvét ápolhassa, művelhesse és továbbfejleszthesse; így nyelvét íratlan költészetébe menekítette. A nagyfokú írástudatlanság s az anyanyelv üldözésének körülményei között a moldvai csángók magyar nyelvű kultúrájának egyetlen monumentális multbeli emléke a népköltészet. A csángó dolgozó parasztság, miközben évszázadokon át hősi harcot folytatott kizsákmányolói ellen, minden álmát, minden vágyát szóbeli költészetébe foglalta, törekvéseit is ebben örökítette meg, s ami szépet csak kitalált és elképzelt, azzal mind költészetét gyarapította. A csángóknak nem voltak tudósaik és művészeik, íróik és költőik, akik a népnek és önmaguknak hírt-nevet szerezve, hozzájárulhattak volna a tudomány, a művészet, az irodalom gyarapítá-

sához, s így mindaz a tehetség és alkotókészség, amely a csángókban évszázadok hosszú során át megszületett, egyedül a népköltészetben, általában a népművészetben törhetett a felszínre. Éppen ezért a folklór kutatóját – ha sikerül legyőznie a csángóknak a multból örökölt bizalmatlanságát – valósággal elkápráztatják a csángó költészet és zene kincsei. Fonókon, kalákákon, táncmulatságokon, továbbá lakodalmakon, névnapokon, más családi ünnepeken, általában a csángók valamennyi munkaösszejövételén és társas vigasságán a folklór legváltozatosabb fajtáit gyűjtheti és tanulmányozhatja.

A csángó folklór ma minden bizonnyal az egész magyar nyelvterületen a legelőbb és a leggazdagabb. Gazdagságának egyik szembevető jele a szövegváltozatok (variánsok) gyakorisága, mondhatnánk, valósággal tömeges felbukkanása. A változatok képződésének ez a foka egy adott időben, egyetlen területen, a népköltészet virágzásának és életerejének egyik legdöntőbb bizonyítéka, mint ahogyan a változatok számának elapadása a folklór hanyatló korszakának a sajátossága. Ha az olvasó e kötetet lapozza, gyakran látni fogja, hogy ugyanazt az érzést, ugyanazt a gondolatot hasonló szavakkal és hasonló módon kifejezve, ám mindig új meg új elemekkel gazdagítva, más-más nyomatékkal, különféle összefüggésben és környezetben több dalban is meg fogja találni, jóllehet a kötet szerkesztése során arra törekedtünk, hogy a lehetőségekhez képest ugyanannak az alkotásnak ne közöljük sok változatát. E válogató törekvés indokolt, hiszen gyűjteményünket nemcsak a szakemberek szűkebb körének, hanem az olvasók szélesebb tömegeinek szántuk.

A dallamok szintén ilyen színpompás képet mutatnak. A kutató, aki ismeri a magyar népzene törzsdallamait, a csángók körében otthonos zenevilágra lel, ám az elhangzó dallamokról az első pillanatban mégis azt hiszi, hogy először hallja őket, mert itt mindenik gazdag formát ölt. A csángó falukban a gyűjtő a dallamoknak lépten-nyomon új meg új változatait hallja felcsendülni. Egészen általános jelenség – miként e kötetben is számos példa igazolja – hogy ugyanazon szöveg változatait a különböző énekesek más meg más dallamra éneklik, és fordítva, ugyanazon dallam változatait különféle szövegekkel párosítják. (Egyebek között ez utóbbi ok indokolja, hogy gyűjteményünkben nem mindenik szöveg a dallamával együtt, hanem kisebb részük dallam nélkül szerepel.) A szöveg-, valamint dallamváltozatok gazdagsága a szövegek és dallamok társulásának olyan sokféle lehetőségét kínálja, hogy külön tanulmányban kellene megvizsgálni kapcsolódásuk törvényszerűségeit. Az énekesnek úgyszólván korlátlan lehetősége van latolgatni, hogy egyik-másik dallamhoz melyik szövegnek „a szavát igazítsa hozzá”. Arra a kérdésre, hogy miként társul a szöveg a dallammal, maguk a csángók felelik: „Sokmódon”. Még az sem ritka eset, hogy valamelyik szöveget egyazon énekes is kétféle dallamra éneklie, mint ahogyan azt gyűjteményünkben *A pakulár* című ballada 10A. és B. változata, vagy például a 79. és 136. sz. dal bizonyítja.

A csángó népi alkotók egyik olyan szerkesztési eljárása, amely a magyar nyelvterületen kisebb-nagyobb mértékben másutt is szokásban van, az ugyanarra a dallamra énekelt különböző szövegek lánc- vagy fűzyszerű összekapcsolása. Arról van szó, hogy bizonyos esetekben az énekes már befejezte ugyan egy dal eléneklését, közben azonban olyan más dal, olyan új szakaszok is eszébe jutnak, amelyeknek tartalma azonos vagy rokon

a befejezett daléval, valamint sor- és szótagszámaik is lehetővé teszik, hogy a megkezdett dallamra folytatólagosan továbbénekelje, vagyis az első dalhoz hozzáénekelje őket. A szövegeknek ez a fűzészerű összekapcsolása eredményezi azokat a hosszú, 15–20–25 szakaszos lírai dalokat, amelyekről úgy érezzük, hogy három-négy önálló dal alkalmi vagy egyéni összekapcsolásai. Valóban az a helyzet, hogy ugyanazt a dalt egy más énekes, vagy ugyanaz az énekes egy későbbi időpontban már nem pontosan ugyanúgy, hanem rövidebben vagy hosszabban, több szakasz kihagyásával és más odaillő szakaszok felhasználásával adja elő. Végeredményben tehát a népi énekesek a rendelkezésükre álló verses szövegek segítségével mondanivalóikat sok esetben éppen úgy a szakaszok változékony, rögtönzött összeillesztése által közvetítik, mint ahogyan a tehetséges mesemondó is más-más mesét szerkeszt a meseelemek meglévő készletéből. Ez az oka annak a jelenségnek, hogy a csángó népköltészetben ugyanaz a szakasz, vagy a szakaszoknak egy csoportja is különféle helyen, más meg más szakaszok kíséretében bukkan fel. Az önálló daloknak ezt a láncszerű összekapcsolását, miként a példák bizonyítják, az összekapcsolt szakaszok tartalmi és hangulati azonossága vagy hasonlósága, valamint a formai lehetőségeik szabályozzák. Ritka eset, amidőn egészen különböző tartalmú dalok vagy különböző műfajú alkotások ötvöződnek.

A csángó folklor eleven gazdagságának legkülönfélébb jeleit látva, tévedés lenne azt hinni, hogy e gazdagság a csángók elnyomott helyzetének, a rájuk nehezedő gazdasági-társadalmi és kulturális nyomásnak az eredménye. Ennek éppen a fordítottja igaz: a csángó folklor nem e nyomás következményeként, hanem ennek ellenére fejlődött és virágzott. A csángók eddigi helyzete nem kedvezett a folklor gazdagodásának. Szembetűnő módon megmutatkozik e tény a déli és a székelyes csángók nagyobb tömbjétől elszakadtan élő Roman-környéki északi csángóknál. Az északi csángók körében, még azokban a falukban is, amelyekben igen jelentős a magyar anyanyelvűek arányszáma (mint például Szabófalván), többszöri gyűjtés ellenére is a magyar népköltészetnek és a magyar népzenenek csak elenyésző töredékeit, egy hajdan gazdag folklornak mindössze a maradványait sikerült megtalálnunk. Az északi csángók között a letűnt rendszerben a magyar folklor megsemmisülésének folyamata annyira előrehaladt, hogy amidőn moldvai csángó folklorról beszélünk, valójában csak a déli, valamint a székelyes csángók folklorjára gondolhatunk.

Miként határozta meg tehát a csángó népköltészet és népzene sorsát, valamint jellegzetességeit a csángók multbeli kulturális elnyomása? Amint láttuk, az elnyomás formái közül a nemzeti elnyomás, a kizsákmányoló osztályok szerveinek céltudatos harca a csángók anyanyelvű kultúrája ellen, különösképpen a tőkés-földesúri rendszer korában bontakozott ki nagyarányúan. Míg korábban a magyar nyelv és a magyar költészet Moldvában általában szabadon virágzott, addig e korszak gátját vetette továbbfejlődésének, sőt természetszerűen a régebbi örökséget is megrongálta. E helyzet döntő következménye, miként majd látni fogjuk, a csángó folklor régebbi részének rendkívüli gazdagsága mellett az újabbnak a viszonylagos szegényessége.

Gyűjteményünk azonban azt is ékesszólóan bizonyítja, hogy a nép hangját nem sikerült sem ravaszsággal, sem erőszakkal elnémítani, költői alkotókészségét nem lehetett megsemmisíteni. E győzelem nemcsak a nép

kimeríthetetlen alkotóerejéről tanúskodik, hanem megmutatja, hogy a kizsákmányolt tömegek költői alkotómunkája mindenkor a szembenállás eszköze volt az elnyomás ellen, fegyver a helyzetük megváltoztatásáért vívott szakadatlan harcban. Megértve a folklór jelentőségét és gyönyörködve színpompás gazdagságában, az olvasónak e gyűjtemény tanulmányozása közben egy pillanatra sem szabad tehát megfélelkeznie róla, hogy a csángók a maguk elnyomottságában és elhagyatottságában miként teremtették meg és hogyan fejlesztették mind tovább meg tovább a költészetet; s arról, hogy évszázadokon át mit jelentett e költészet az ő életükben.

Rátérve a csángó folklór történeti bemutatására, előljáróban az íratlan költészet életének néhány sajátosságára kell rámutatnunk.

A csángó népköltészet, ahogyan ma a csángók körében él s ahogyan e kötetben is előttünk áll, nem máról-holnapra jött létre, hanem évszázadok tanúja és hírmondója; nem egy-két emberöltő műve, hanem nemzedékek hosszú sorának alkotómunkája van benne. Ez az alkotómunka megszakítás nélkül folyik, és a népköltészet sajátos gazdagságát, történeti sokrétűségét, sokszínűségét eredményezi. Hogyan?

A népköltészet alkotói és továbbfejlesztői (az énekesek, a mesemondók stb.) az alkotómunkát nem a maguk kénye-kedve szerint űzik s az alkotást sem az elején, valahol a semmiből kezdik, hanem készen kapják az előző nemzedékek szóbelileg átszarmaztatott, apáról-fiúra örökített költészetét; beleszületnek egy kulturális örökségbe, amelyet gyermekkoruktól kezdve maguk is megismernek és elsajátítanak. Ezt a kész örökséget fejlesztik aztán mind tovább meg tovább, elhagyva és lassanként elfeledve belőle mindazt, ami már nem talál az ő életükhöz, s hozzáadva mindazt az újat, ami viszont az elődök életéből hiányzott.

A népköltészet tehát nemzedékről-nemzedékre öröklődik, de közben szüntelenül alakul, változik, hiszen alakulnak és változnak alkotójának, a dolgozó népnek a társadalmi viszonyai s ennek megfelelően a költészetbe kívánczoló mondanivalói is. Hogyan megy végbe a népköltészet változása? A tények azt mutatják, hogy történeti fejlődését általában a fokozatos átalakulás jellemzi: a régi alkotások csak lépcsőről-lépésre szorulnak háttérbe és az újak is csak folyamatos felhalmozódással nyernek tért. Ilyenképpen adódik, hogy az új alkotások bármelyik vidék népköltészetében (például a moldvai csángókéban), bármelyik korszakban (például napjainkban, az 1950-es években) a régiekkel együtt élnek, azokkal összekeverednek és ötvöződnek. A helyi körülmények, a sajátos gazdasági-társadalmi viszonyok döntenek el, hogy egy adott vidék népköltészetében az új alkotások mellett a régiek mikor milyen arányban vannak jelen.

Ám egy adott korszakban bizonyos vidék népköltészetében a korábbi alkotások nem régi alakjukban, változatlanul, mintegy megmerevedve élnek, hiszen a szóbeli átszarmaztatás során mindenik nemzedék énekesének ajkán másként szövegeződnek, újrafogalmazódnak, sőt az új körülményeknek, az új szükségleteknek megfelelően merőben át is alakulnak. Ilyenképpen, ha az olvasó néhány lappal hátrább e bevezetésben azt olvassa, hogy például a *Kőműves Kelemenné* című ballada a XVI. századból való, tévedés lenne arra gondolnia, hogy a szóbanforgó balladát a XVI. században, vagy akár száz vagy akár tíz évvel ezelőtt is bárki bárhol ugyanúgy éne-

kelte, mint ahogyan e kötetben olvasható. E balladának nem pontosan az itt található dallama és szövege négyszáz esztendő, hanem az eredete, a gyökere nyúlik vissza a XVI. századig. Az itt közölt dallam és szöveg egyetlen lerögzített (lekottázott és leírt) pillanata annak a folyamatnak, amely négyszáz éve, a ballada legelső változatának létrejötte óta szüntelenül tart és ezután is tartani fog. (Ismeretes, hogy ugyanaz a dalt különböző időpontokban még ugyanaz az énekes sem hajszálnyira egyformán adja elő, hanem mind a szövegén, mind a dallamán akaratlanul is, akarva is kisebb-nagyobb mértékben módosít, változtat. E jelenséget Moldvában jól lehetett tapasztalni, ugyanis a gyűjtők mindenik dalt többször is elénekeltették és meghallgatták: amidőn a dallamát lekottázták, amidőn a szövegét leírták, amidőn mindkettőt ellenőrizték, amidőn – sokszor csak napok múlva – fonográfhengerre vették, és így tovább. Az így megfigyelt változásokat – a dallamváltozatokat a kották végén, a szövegváltozatokat lapalji jegyzetekben – e kötetben is több esetben feltüntettük.) A népköltési alkotások tehát változataikban élnek. Egy alkotás bármilyen régi legyen is, változataiban mindig megújul, újjászületik: mindenik énekes ajkán minden alkalommal másként elevenedik meg, másként hangzik. A legtöbb rögtönzött változtatás további lépést jelent a népköltési mű fejlődésének útján.

Következésképpen mindaz, ami e kötetben van, a csángók mai népköltészete ugyan, de nem mai keletű, hanem folyton-folyvást megújuló, más-más színben pompázó eredménye egy gazdag fejlődési folyamatnak.

Igy, történeti sokrétűségének szempontjából vizsgálva a csángó folklort, az időrend fonalán mindenekelőtt régi anyagát kell szemügyre vennünk. Nyomban megállapítható, hogy e folklor ilyen vonatkozásban rendkívül gazdag, ami szembetűnő módon megmutatkozik az úgynevezett régi stílusú dallamok nagy mennyiségében. A régi stílusú dallamok alkotják a magyar népzene ősrétegét, amely Bartók Béla, Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence kutatásai szerint népzeneinkben keleti hagyaték és sok rokonvonást mutat egyes keleti népek zenéjével. Kodály a keleti népek zenéjét összehasonlítva a magyarral, a mári (cseremis), csuvas, nogáj-tatár, baskir és magyar dallamok között számos párhuzamot fedezett fel. Különösen a csuvasok (akiknek őseivel a magyarság a VI–VII. században élt együtt a Kaukázustól északra), valamint a Szovjetunió területén élő mári nyelv-rokonaink zenéje vethető össze a magyar népzenevel, mint ahogyan néhány dallam e kötetben is bizonyítja. Így például a 136. sz. szó-végződésű ötfokú dallamnak mári és csuvas, a 12C. számúnak mári változatát ismerjük, a 22. sz. pedig egy csuvas dallammal mutat rokonságot.¹⁴

Bartók idevágó munkái nyomán a régi stílusú dallamok legáltalánosabb sajátosságai néhány szóban a következők:

Először: a szövegsorok egyenlő szótagszámúak (izometrikusak) és ennek megfelelően a dallamsorok (vagyis az egy-egy versorra énekelt dallamrészek) is egyenlő méretűek. A sorok száma egy szakaszban négy. E kötetben javarészt ilyen négyesoros és izometrikus alkotásokat találunk.

Másodszor: a dallamokban egy félhangnélküli ötfokú (pentaton) hang-

¹⁴ A két mári dallamot lásd Kodály Zoltán: Ötfokú zene. III. füzet. 100 mári dallam. Bp. 1948. 42. és 13. sz. – A két csuvas dallamot ugyanott IV. füzet. 140 csuvas dallam. Bp. 1947. 21. és 26. sz.

sor uralkodik, amely az adatok tanúsága szerint a Szovjetunió területén élő török-tatár népektől Kínaig mindenütt honos:

(Az *esz-mibemol* hangból kiindulva ugyanezt a hangsort adják a zongora fekete billentyűi.) Pentaton hangsorúak e kötetben a 3C, 6B, 12C, 13. sz. dallamok és így tovább. Egy-két idegen (pien) hanggal bővült ötfokú dallamok az 1A, 16B, 49A-B, 53, 83. számúak, és így tovább.

Harmadszor: a dallamok vonala ereszkedő jellegű, vagyis a dallam hangkészletének felső hangjaiból indul ki és lefelé halad. Példa rá e kötetben többek között az 1A, 3C, 10E, 13, 67. sz. dallam.

Negyedszer: akárcsak nyelvrokonaink, a márik zenéjében, a dallam második része az első pontos ismétlése, de egy kvinttel (vagyis öt hanggal) mélyebben (kvintelő, kvintváltó vagy alsó kvinten ismétlődő dallamszerkezet). Ilyen e kötetben a 45. és 95. sz. dallam. – Ezek az ereszkedő kvintszerkezetű dallamok az élő népzeneben már meglehetősen ritkák, idők folyamán ugyanis a kvintkülönbséggel azonos dallamsorok egymástól eltérő sorokká alakultak. Az első és negyedik dallamsor minden esetben különbözik egymástól, de gyakran mind a négy sor más, mint például a 6B, 13, 67, 131A és 138. sz. dallamban. Az ilyen ABCD típusú, vagyis zeneileg egymástól eltérő négysoros dallamok egy részében még megtalálható az ősi kvintelő szerkezet nyoma. Ilyen például (az ereszkedő dallamvonal mellett) az 1A. sz. dallam második és negyedik sorában, valamint a 10E. sz. dallam első és második felében egyes hangok kvint vagy kvart viszonya.

Ötödször: a régi dallamok nagyrésze beszédszerűen szabad ritmusú (*parlando rubato*), vagyis az élőbeszéd ritmusát követi. Ilyen e kötetben a 6A, 10E, 13, 19A, 22. sz. dallam, és így tovább.

Végül hatodszor: a dallamokat gazdag ékítés (ornamentika) szövi át, vagyis különösen a zeneileg jelentős, vagy a szöveg tagolódása miatt hangsúlyt nyert hangokat szervesen odakapcsolódó nyújtások, hajlítások, díszítőhangok ékesítik. Ilyen ékített dallamok például a 3D, 9A, 20B, 31B. számúak.

Milyen mértékben van ma jelen ez a régi stílus a csángó népzeneben? Éppen mennyiségének aránya tanúskodik a csángó zene ilyenszerű gazdagságáról, miként ez kiviláglik az egész magyar népzeneanyaggal való összehasonlításából. Bartók Béla számításai alapján 1934-ben az addig összegyűjtött és tanulmányozott valamennyi magyar dallam stílusok szerint a következő arányú megoszlást mutatta: régi stílus 9%, új stílus 30%, vegyes osztálybeli magyaros dallam 23% és ugyanezen osztálybeli idegenszerű dallam 38%.¹⁵ Mit tanúsít ezzel szemben most, közel húsz évvel később, a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának csángó gyűjteménye? Az 1950–51. évi első négy moldvai gyűjtőút után végzett számítások szerint a közel egyezer dallamot felölelő gyűjteményben a régi stílus szembetűnő módon 38%, az új mindössze 13% és a vegyes stílus 49%-ban van képviselve.

¹⁵ Bartók Béla i. m. 9.

Ezek a számok természetesen csak átlagszámok, s nem adhatnak pontos képet az egyes faluk dallamkincsének tényleges megoszlásáról; ehhez dallamtérképek, valamint az egyes faluk zeneéletének részletes tanulmányozása szükséges. Tény, hogy a székelyes csángó falukban, különösen a Tatros völgyében, Onest környékén, az újstílusú dallamok jobban elterjedtek. A déli csángó falukban fordítva: az új stílus a régi mellett kevésbé vert gyökeret. A fennebbi százalékarányt az Intézet 1952–53. évi újabb gyűjtőútjainak eredménye bizonyos mértékig az új stílus javára máris megváltoztatta, hiszen az első időszakban a kutatók figyelme természetes módon különösképpen a csángó sajátosságokra s ezek között a régi stílusra irányult.

A régi stílusú csángó dallamok életkorát, azon túl, hogy Kodály Zoltán és mások kutatásai szerint eredetük nagy általánosságban még a honfoglalás előtti korszakba nyúlik vissza, egyenként nem lehet meghatározni. Viszonylag könnyebb feladat a régi szövegek számbavétele, amelyekben a csángó népköltészet szintén igen gazdag. Kötetünk balladáinak régebbi fajtái (*Kádár Kata, Kőműves Kelemenné, Molnár Anna, Márton Szép Ilona, Szegény árva asszony, A sárig kígyó, Két rab testvér, Az elrabolt leány* és így tovább) a népköltészeti kutatók megállapítása szerint a XVI–XVII. században alakulhattak ki. Ezek ma már Moldván kívül a magyar nyelvterületen sehol másutt nem élnek, kivéve a Székelyföldet és a Mezőségeket, de ezeken a területeken is, miként a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjtései igazolják, csak töredékesen és szórványosan. A balladák következő csoportja (*Merinka, A pakulár, A három árva, A nagyhegyi tolvaj, Szegény Szabó Erzsébet, A halott testvér, Az öreg Dancia, Ilona*, meg a többiek) a XVII–XVIII. századból valók lehetnek. Kodály Zoltán másfél évtizeddel ezelőtt írta, hogy „balladát Csíkságban, Moldvában, Bukovinában még mindenki tud”, s e balladák előadásmódját úgy jellemezte, hogy „Moldvában ma még fiatal lányoktól is hallani olyan régiesen cifrázó énekmódot, még pedig többektől együtt, karban, amilyent Magyarországon már 1900 táján is csak a legöregebbeknél találtunk, és csak egyénekként.”¹⁶ Ez a megállapítás nagyjában még ma is helytálló.

A lírai dalok szövegének életkorát általában nehezebb meghatározni, mint a balladákét, mert jellegüknek megfelelően igen ritkán tartalmaznak történeti eseményekre, személyekre, helyekre vonatkozó utalásokat, azonban természetesen közöttük is vannak szép számmal régiek. Példaként Pusztináról idézzük a következő elégiát (131B. sz.):

Madarka, madarka
Ne zavard a vizet,
Madarka, madarka,
Ne zavard a vizet,

Hogy igyam belőle,
Hogy írjak levelet,
Hogy igyam belőle,
Hogy írjak levelet.

¹⁶ Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp. 1937. 14.

Apámnak, anyámnak,
Szívbeli mátkámnak,
Apámnak, anyámnak,
Szívbeli mátkámnak.

Vedd a szárnyad alá,
Vidd az asztalikra,
Vidd az asztalikra,
Tedd az asztalikra.

Ha kérdik, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok,
Ha kérdik, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok.

Tatár városába
Térdig vasba vagyok,
Tatár városába
Térdig vasba vagyok.

Az utolsó szakasz elárulja, hogy a dal e változatának legalább mintegy kétszáz esztendősenek kell lennie. A tatárok ugyanis a XVIII. század első felében a törökök szövetségeseiként még be-becsaptak Moldvába, foglyokat hurcolva „Tatár városába”, a század második felében azonban, miközben Oroszország csapást csapás után mért Törökországra, teljesen visszaszorultak a Krim-félszigetre.

Gyűjteményünkben vannak még ennél régebbi lírai dalok is. Gondoljunk *A párjavesztett gerlice* címen a szerelmi dalok élén álló, megindítóan szép virágénekekre (31. sz.), amelynek elemei a középkorban bukkannak fel, s attól kezdve mind a mai napig nyomon követhetők. E dal változatai a csángó népköltészetben ma sem ritkák.

Látva mindezeket, fontos kérdésre kell választ adnunk: vajjon mivel magyarázható, hogy a népköltészetben napjainkban az új alkotások mellett élnek a régiak is, sőt nemcsak hogy élnek, hanem például a csángóknál különösképpen jelentős helyük van az újak mellett? Mi lehet az oka, hogy XIX–XVIII., sőt XVII–XVI. századi dalok is felcsendülnek az énekesek ajkain, jóllehet nemzedékek hosszú sora született és halt meg azóta, amióta ezek keletkeztek? A régi népköltészet átörökítésének gazdag és sokrétű folyamatával van itt dolgunk. A folyamat kereteit és jellegét, vagyis az egymást követő nemzedékek egymásba fonódó alkotómunkáját már ismerjük; most a jelenség okára igyekszünk rámutatni.

A csángó népköltészet régies jellegének történeti okai vannak. Ez a régiesség a gazdasági-társadalmi fejlődés sajátosságainak a következménye. A régi népköltészet ugyanis újabb időkben magától értetődő módon elsősorban ott élhet tovább (sőt ott szükségszerűen tovább is *kell* élnie), ahol a valóságban, a társadalomban is megmaradtak és tovább éltek az emberek egymáshoz való viszonyának régi formái. Az utóbbi évszázadban a parasztság helyzetét a hűbéri maradványok felszámolásának jellege, a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének útja határozta meg.

Az 1864-es földreform előhaladást jelentett Románia kapitalista fejlődésének útján, ugyanakkor azonban a földkérdést nem a dolgozó parasztság nagy többségének, hanem törpe kisebbségének javára oldotta meg, egy vékony falusi burzsoá réteg, a kulákság fokozatos kialakulását és megerősödését egyengetve. Közben a nagy latifundiumok érintetlenek maradtak, miáltal falun a jobbágyrendszer számos csökevénye élt tovább. Ezek a körülmények magyarázzák, hogy a csángó dolgozó parasztok, ha multjukról beszélnek, akarva-akaratlanul is minduntalan visszatérnek rá, hogy mikor és hol melyik bojárnak a földjén dolgoztak. Még a népzene kutatójának is alkalma van hallani, hogy az énekes ezt vagy azt a dalt másfalubeliektől tanulta itt meg itt, amidőn a bojárnak arattak.

A mult század második felétől kezdve Moldvában a parasztmegmozdulások egész sorozata tanúsította, hogy a dolgozó parasztság helyzete, a nagybirtokosok és a hirhedt „árendások” (földbérlok) kétszeres járma alatt nyögve, mit sem javult, sőt folyton rosszabbodott. Ezek a megmozdulások végül is – az 1905-ös orosz forradalom hatására – az 1907-es romániai parasztfelkelésben csúcsosodtak ki. A csángó dolgozók, ellentétben az elmult rendszer történetíróinak ferdítéseivel, akkor is vállvetve harcoltak a román dolgozó parasztsággal és közös ügyükért együtt hullatták vérüket.¹⁷ Jól bizonyítják ezt a felkelésnek a csángók körében élő hagyományai is, hiszen mindenik faluban él néhány öreg, aki a felkelés cselekvő hőse volt, valamint sok idős ember, aki gyermekkorában saját szemével látta és közvetlenül a résztvevőktől hallotta a történeteket. Keszáp István János pusztinai földműves például ezelőtt néhány évvel így mondta el az 1907-es eseményeket:

„1907 tavaszán Pusztinán es revolutia vót, mellikbe az én tátám es részt vett. Ű mesézte, mikor kölkök vótunk, hogy a zemberek hamarabb a membru¹⁸ akarták eléfogni, amét megiszkelíta¹⁹ a maxim-lézsát,²⁰ mellik lézsával a bojérok nagyobb adót tettek a népre. Evvel a lézsával még a füstlikra es adót tettek. A membru hírt kapott, hogy elé akarják fogni, elfutott s elbujt a sipedésbe, az Ezbunkához.²¹ Tátámék akkor lementek Eszkurcénba²² a primeriára,²³ ott az ottvaló románok és tátámék megfogták vót a primárt,²⁴ bérekesztették egy odájba,²⁵ akkor tüzet csinyátak a kuptorba²⁶ csutikából, bédugták a füstlikat s ott hatták füstlődni. Akkor bémentek a primeriába s magikból más primárt tettek. Azon éjjel eljött Pusztin-

¹⁷ A moldvai csángók részvételét e felkelésben gazdagon tanúsítják az egykorú okiratok. Lásd Mihail Roller: *Răscola țaranilor din 1907. Documente și mărturii pentru istoria României*. Editura de Stat. București 1948.

¹⁸ *Membru*: általában valamilyen testület tagja, vagy bizottsági, előljárósági tag. Itt jelentése: másodbíró, kisbíró. (Románul.)

¹⁹ *Megiszkelita*: aláírta. (Román *a iscăli*: aláírni.)

²⁰ *Maxim-lézsă*: *legea maximului*, pontosabban *legea maximului taxelor comunale*, vagyis a községi illetékek felső határát (maximumát) megállapító törvény. E törvény tág lehetőséget biztosított a falusi előljáróságoknak, hogy magas illetékeket vessenek ki a faluba behozott, valamint a faluban termelt vagy előállított összes javakra.

²¹ Ezbunka: szakadék a lézpedi erdőben.

²² Eszkurcén: Scorțeni szomszédos román falu.

²³ *Primeria*: község háza. (Román *primărie*.)

²⁴ *Primăr*: községi bíró. (Románul.)

²⁵ *Odăj*: helyiség, szoba (Román *odaie*.)

²⁶ *Kuptor*: kemence. (Román *cuptor*.)

nába egy kompánia eszkimbás²⁷ s lefogták mind a revolutia vezetőit. A magyar csángókat es, a románokat es. Levitték a primeriába, ott letaszították a gagyáikat s bikacsókvel addig verték, amég a vérbe úgy mászkáltak. Mikor regvel a pusztinai emberek hírt kaptak, écceribe 170-en gyűttek, hogy azokat, melleket bérekesztették vót, kivegyék a primeriából. Tátámat Pál János hitta, hogy a világgal²⁸ menjen ő és Eszkurcénba a mások mentésére. Mikor odaértek, hét ember kiállt a többiek közül és elémentek a kapitánhoz. Kapitán kivette kardját s nekik vágott.

– Mi kell nektek? – rikóttotta haragosan.

S akkor tátámék azt mondták:

– Mét rekesztettétek bé a többieket? Azt akarjuk, hogy csapjátok ki!

A kapitán megijedett vót s azt mondta:

– Kicsapjuk, de mét tettétek a primárt bé a csutika-füstbe?

Azt felelték tátámék:

– Mé tették még a füstre es adót?!

– Nem igaz – mondta a kapitán – csak egy keldár²⁹ borra tettek egy gologánt.³⁰ – S akkor azt mondta: – Jeretek, mutissam meg, hol vannak a mások, de csak tük jüttök heten. A többinek nem szabad a faluba jünni.

A hét ember elindult. Közé tartozott az én tátám Keszáp János, Gyurka Anti, Simó György István, Daradics Anti, Gyurka György, Laci Péter Józsi és Román Andris.

Mikor tátámék odamentek a primeriához, benéztek az ablakon, meglátták, hogy azok, amellek bé vótak rekesztve, csak úgy mászkáltak a vérbe. Ezek vótak: Kicsi Valárka János, Benedek János. A románokból vót Estefán Lityi, Nikoláj Csernát és mások es még, románok es, magyarok es. Akkortól feljűtt Pusztinába egy pluton³¹ lovaskatonaság s ott ülték sokáig, hogy a nép ne merjen esment revolutiát csinýáni. Amég ott voltak Pusztinába az eszkimbások, sokszor összefogták tátámékat, akkor megfogtak egy macskát, azt belémártották a keldárba s tátámékkal a macskás vizet itatták meg csúfoskodásból.³²

Ám a parasztságnak sem valamelyik korábbi, sem az 1907-es felkelés során nem sikerült felszabadítania magát a földesúri elnyomás alól, hiszen – amint ezt Sztálin felfedte – „parasztfelkelések csak abban az esetben vezethetnek sikerre, ha munkásfelkelésekkel párosulnak, és ha a parasztfelkeléseket munkások vezetik. Csak a munkásosztály által vezetett kombinált felkelés vezethet célra.”³³ A földreform forradalmi műve, miként tudjuk, a felszabadulás után, 1945-ben valóban a Kommunista Párt veze-

---

²⁷ *Egy kompánia eszkimbás*: egy század lovaskatona. (Románul *o companie de schimbași*.) A szkimbások a tőkés-földesúri Románia hadseregében a vagyonos rétegek gyermekei közül kerültek ki, akik jelentékenyen lerövidített katonai szolgálatukat saját lovakkal teljesítették a lovasságnál vagy a tüzérségnél.

²⁸ *Világ*: nép, népség; sokaság, tömeg.

²⁹ *Keldár*: üst, veder. (Román *căldare*.)

³⁰ *Gologán*: „egy pénz”, aprópénz, krajcár. (Románul.)

³¹ *Pluton*: szakasz. (Románul.)

³² Kovács György i. m. 17–9. – Az 1907-es felkelésre vonatkozó történeti néphagyományok további összegyűjtése és tanulmányozása folyamatban van a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának keretében.

³³ I. V. Sztálin: Beszélgetés Emil Ludwig német íróval. Lásd Művei 13. k. Szikra kiad. Bp. 1951. 118.

tésével – a munkásosztály testvéri segítségével valósult meg. Döntő lépés volt ez azon az úton, amely a hűbériség valamennyi maradványának végleges felszámolásához vezet.

Ilyen körülmények között, évszázadokon át lankadatlan harcban a földesurak ellen az emberi jogokért, a földért, a szabadságért, a dolgozó parasztság régi érzéseit és vágyait megfogalmazó népköltési alkotások változatlanul élők maradtak. Egy példa, mondjuk a *Kádár Kata* balladája, e tényt még jobban megvilágítja. Ez a ballada a XVI. században keletkezett, a Dózsa-féle parasztfelkelés vérbefojtása után. Az emberek kapcsolatát nem az őszinte érzelmek határozták meg, hanem a származás, a rang és a pénz. A rendi korlátokat a szerelemnek sem sikerült áttörnie, hanem ellenkezőleg, buknia kellett annak, aki e korlátokba ütközött. Ezek a körülmények ezernyi alkalmat kínáltak arra, hogy a *Kádár Katáról* szóló ballada kialakuljon, kifejlődjék, és rövid idő alatt messze vidéken elterjedjen és népszerűvé váljék.

Évtizedek, évszázadok teltek el. A jobbágyságot csak a XIX. század közepén szabadították fel, s noha közben a hűbéri rendszer eresztékei kétségtelenül mind jobban recsegték-ropogtak, a jobbágyosztály társadalmi helyzetében semmiféle olyan jelentős változás nem történt, amelynek következtében *Kádár Kata* balladája időszerűségét veszítette volna. Három évszázadon át annyira időszerű maradt, hogy még a „jobbágy” és a „nemes” szót sem kellett kicserélni benne.

A jobbágyfelszabadítással e két szó idejétmulta ugyan, ám a külszín alatt, a kizsákmányolás formáinak megváltozása ellenére, a tőkés-földesúri rendszer is változatlanul kizsákmányoló rendszer maradt. Az utóbbi évszázad folyamán a falusi kizsákmányoltak már nem nemesek jobbágjai, hanem földesurak bérmunkásai voltak, valamint kulákoknak és kulák-papoknál robotoltak. S vajjon új helyzetük kizárta-e, hogy *Kádár Kata* balladája körükben továbbra is népszerű maradjon? Egyáltalán nem, sőt éppen fordítva: a régi *Kádár Kata* mellett szebbnél-szebb új balladák és dalok születtek a gazdag legényről vagy leányról, aki gögös szülei miatt hiába epekedik szegénysorsú párja után; a szegény legényről vagy leányról, akit társadalmi helyzete örökre elválaszt attól, akivel szíve szerint élni szeretne; azokról a fiatalokról, akiket szüleik nem vágyuknak megfelelően, hanem a hektárok és az ökrök száma szerint igyekeznek egymáshoz kényszergetni, vagy már egymáshoz is kényszerítették őket, örökre boldogtalanná téve mindkettőjüket; a gyilkosokról és öngyilkosokról, akik mind a reménytelen szerelem miatt szánták rá magukat végső tettükre, és így tovább. *Kádár Kata* balladája, valamennyi régi és új társával együtt, lankadatlan és örökké időszerű tiltakozás minden olyan törekvés ellen, amelynek célja a szerelmesek elválasztása, vagy az egymással szemben közömbös, sőt egymást gyűlölő fiatalok összeházasítása a kizsákmányoló osztályok erkölcsének szellemében.

Végeredményben tehát *Kádár Kata* balladája az utóbbi évszázadban, a tőkés-földesúri rendszer korában sem veszített időszerűségéből. Legfeljebb annyit, hogy kimaradt belőle a „jobbágy” meg a „nemes” szó, mint ahogyan e kötetben közölt változataiban is látható.

A feudális maradványok önmagukban még nem indokolják maradéktalanul *Kádár Kata* balladájának jelenlétét a mai csángó népköltészetben. Az adott gazdasági-társadalmi feltételek között a különös okok egész sora határozhatja meg egy-egy vidék népköltészetének sajátos fejlődését. Így a

csángók esetében egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk kulturális elnyomottságukról, elmaradottságukról, amely művelődési életükben a folklór nagy jelentőségét eredményezte, s a régi alkotások fentmaradásának is kedvezett. Magától értetődik továbbá, hogy *Kádár Kata* balladája, akár csak a régi népköltészet bármely más időtálló alkotása, csakis azokon a területeken öröklődhetett napjainkra, amelyeken nem lett a régi népesség kipusztulásának, valamint az újabb lakosság vándorlásainak, áttelepedéseinek áldozata. Nem elég tehát az, hogy a régi népi alkotások tartalmilag és formailag időszerűek maradjanak, hanem szükség van történeti folytonosságuk biztosítására, a helybeli lakosság egymást követő nemzedékeinek szakadatlan láncolatára is. Ilyen szempontból vizsgálva a kérdést, Moldvában, a Székelyföldön s feltevésünk szerint a Mezőségen e folytonosság viszonylag adva volt, nem úgy, mint Magyarország egyes részein, ahol a török uralom idején a lakosság megritkulása, az elnéptelenedés, majd a török elleni felszabadító háborúk utáni telepítések a folklór átörökítésének folytonosságát lehetetlenné tették, vagy legalább is nagyon megnehezítették. Az ilyen és ehhez hasonló körülmények felderítése, vagyis a népköltészet szembesítése alkotójának, a dolgozó népnek a mindenkori helyzetével, folklórisztikánk egyik legalapvetőbb és legsürgősebb feladata. Ez az egyik munkaterület, ahol – felhasználva a történettudomány eredményeit – úgyszólván mindent legelől kell kezdenünk.

Egyes országok vagy országrészek sajátos történelmi fejlődése, mint a népköltészet jellegének meghatározója, még szembetűnőbbé válik, ha *Kádár Kata* balladája mellé most más példát, egy történeti vonatkozású balladát is idézünk. Így a *Két rab testvér* címűnek (7. sz.) már az első sorai elárulják, hogy a török uralom korából való:

S a törökök s a tatárok
Kihatának Moldovába.
Két szép rabot elrablának.
Egyik szép rab Bíró János,
Másik szép rab Bíró Kata...

Miként tudjuk, Budát 1686-ban foglalták vissza a törököktől, s három évtized alatt, az 1710-es évek végére, Magyarország egész területe felszabadult a török uralom alól. Ilyen körülmények között a *Két rab testvér* balladája, ha ma valahol az Alföldön került volna elő, legalább 230–250 éves kellene, hogy legyen. Éppen ezért méltán feltűnést keltene, ha ott az élő népköltészetben olyan gazdag és teljes változatai kerülnének elő, mint a csángók körében, hiszen mondanivalója az alföldi parasztság számára kerek egynegyed évezred óta időszerűtlen. Nem így Moldvában. Románia az 1877–78-as orosz–török háború során, Oroszország szövetségeseként, az orosz csapatokkal együtt harcolva vívta ki függetlenségét a törökökkel szemben. Románia újkori történetének ez a fordulópontja viszonylag annyira nem régi, hogy szerte az országban, az ifjabb nemzedékek tiszteltétől övezve, még ma is él az 1877-es felszabadító háború néhány veteránja. Még inkább élhet természetesen a népköltészetben a *Két rab testvér* balladája és általában minden olyan népi alkotás, amely a török uralomra emlékeztet. A sok évszázados török elnyomásnak olyan mély nyomai vannak a délkelet-európai népek hagyományaiban, hogy még a gyermekek is, amidőn

háborúsdit játszottak, az ellenfelet a legutóbbi időkig következetesen törököknek nevezték.

Moldvában tehát, miként látható, valóban olyanok voltak a körülmények, hogy *Kádár Kata*, valamint a *Két rab testvér* balladájának fennmaradását egészen napjainkig lehetővé tették. Az első a kizsákmányolt és kizsákmányoló osztályok erkölcsi összeütközésének, az osztályharc egyik formájának időtálló költői kifejezése, a második meg olyan történeti helyzetet örökít meg, amelynek emléke egész mostanáig biztosította az alkotás fennmaradását.

Felmerülhet azonban az az ellenvetés, hogy a népköltési alkotások java részének sem nyílt, közvetlen osztályharcos mondanivalója, sem történeti vonatkozásai nincsenek; vajjon az ilyenek lehetnek-e hosszas életűek? Az osztályharc különböző formái olyan társadalmi viszonyokat teremtenek, s e viszonyok olyan érzelmeket hoznak felszínre, amelyek az osztálytársadalom korában általánosak s mindvégig jellemzőek. Az ilyen érzelmeket kifejező költői alkotások különösképpen hosszú életűek lehetnek. Míg az osztályharc egy sajátos mozzanatát, vagy bizonyos történelmi helyzetet megörökítő népköltési művek az osztályharc formáinak változása miatt, valamint a történeti események alakulása és emlékükhöz elhomályosulása folytán időszerűségüket veszíthetik, vagy időszerűsítést, átdolgozást igényelnek, addig a népköltészet tekintélyes része minden változtatás nélkül nemzedékről-nemzedékre öröklődhetik. Olvassuk el például az egyik onesti dal (121. sz.) alábbi sorait:

Hazám, hazám, édes hazám,
Bár csak határát láthatnám.
Hazám, hazám, édes hazám,
Bár csak határát láthatnám.

Láttam füstjét, de csak elig,
Hogy az égen sötétedik.
Láttam füstjét, de csak elig,
Hogy az égen sötétedik.

Ez a néhány sor bármelyik évszázadban visszhangot kelt azoknak a lelkében, akik hazájuk, szülőföldjük után vágyakoznak, legyenek bujdosó szegénylegények, kötéllel fogott és távoli országokba hurcolt katonák, vagy idegenbe kivándorolni kényszerült nincstelen dolgozók. Hasonlóképpen minden lényeges tartalmi változtatás nélkül nemzedékek sora vallhatja magáénak a szerelmi dalok, a keservesek, a búcsúdalogok szövegeinek egy részét és a népköltészet több más műfajának számos alkotását.

Megkíséreljük a fenti példák tanulságait az egész népköltészetre általánosítani. Marx és Engels *A kommunista párt kiáltványában* azt írja, hogy „az elmúlt századok társadalmi tudata, bármilyen változatos és különféle is, bizonyos közös formákban mozog, olyan tudatformákban, amelyek csak az osztályellentétek teljes eltűnésével fognak elenyészni.”³⁴ Ez a megállapítás a népköltészetre is alkalmazható. A népköltészet ugyanis a multban, a kizsákmányolás formáinak változása ellenére, mindig a kizsákmányolt

³⁴ Marx–Engels: A történelmi materializmusról. Szikra kiad. Bp, 1949. 15–6.

osztálynak volt az egyik tudatformája: az ő életét tükrözte, az ő érzelmeit és elképzeléseit közvetítette, az ő vágyainak és törekvéseinek adott hangot, s az ő osztályharcát szolgálta a mindenkori kizsákmányolók ellen. Ezek a alapvető tények indokolják, hogy a népköltészet évszázadokon át „bizonyos közös formákban mozog”, vagyis az a népköltési mű, amelynek egy adott időpontban reálisan sikerült rögzítenie és megörökítenie a dolgozó nép egy adott tipikus helyzetét, az a mű vagy lényegében változatlanul, vagy kisebb-nagyobb mértékben továbbfejlesztve, de érvényes maradhat az osztálytársadalmak korában mindvégig.

Egy előbbi helyen arról írtunk, hogy mindaz, ami e kötetben van, a csángók mai költészete ugyan, de nem mai keletű. Most talán sikerült bizonyos mértékig rávilágítanunk e kettősség lényegére. Az élő népköltészetben a régiség nem jelent egyszersmind időszerűtlenséget is, sőt ellenkezőleg, az alkotás létrejöttének régiségét mondanivalójának időszerűsége semlegesíti. A népköltési művek átörökítése nem valamilyen gépies folyamat, hanem nemzedékek hosszú sorának, a névtelen dolgozók millióinak közös (kollektív) tevékenysége: tudatos alkotó és újraalkotó, válogató és továbbfejlesztő munka. Az idejéltmulta, a mondanivalójukat veszített művek a szájhagyományozás természeténél fogva az élő népköltészetben ideig-óráig még helyet foglalhatnak ugyan, azonban sorsukat nem kerülhetik el. Háttérbe szorulnak, töredeznek és porladoznak, teret adva az újnak és az időtálló haladó hagyománynak.

Fennebb megismertük a csángó folklór régi anyagát. Most rátérünk az újbabkori, XIX–XX. századbéli alkotások vizsgálatára.

Míg az eddigiekben igyekeztünk felfedni azokat a körülményeket, amelyek a régi népköltészet továbbélését szükségszerűvé és lehetővé tették, addig most, az új anyag számbavételekor, rá kell mutatnunk arra a tényre, hogy az érintett okok nemcsak a régi anyag további virágzását biztosították, hanem ugyanakkor, dialektikusan, az újnak a megszületését és elterjedését is nehezítették. Sőt, amidőn a csángók új gazdasági-társadalmi helyzete már kínálta a népköltészet számára az új mondanivalókat, a költészet bizonyos mértékben akkor is késett ezeknek a közvetítésével. E folyamatot vizsgálva, a folklór fejlődésének egyik általános törvényszerűségére lelünk, hiszen a marxizmus tanítása szerint az emberek öntudata a fejlődés folyamán gazdasági helyzetük fejlődése mögött marad. A népköltészet is, mint az elnyomott osztályok társadalmi tudatának egyik formája, történeti fejlődése során elmarad a nép helyzetének alakulása mögött. Ez a szabály a csángók költészetére fokozott mértékben érvényes, hiszen az utóbbi évszázadban az ő folklórjuk fejlődését – miként már tudjuk – a magyar szó és a magyar dal tilalmazása, a kizsákmányoló osztályoknak az anyanyelvű kultúra megsemmisítésére irányuló politikája példátlanul megnehezítette. Ilyenképpen a csángó népköltészetéről elmondható, hogy – eredete szerint – nagyobbára a mult idők visszhangja, és ma még csak kisebb mértékben a jelen tükörképe.

Ám mindebből nem következik, hogy a csángó folklór meg is rekedt volna, illetőleg sikerült volna megrekeszteni fejlődésében. Mint a csángók egyetlen multbéli művészi kifejezési eszköze, igenis hűen tükrözte a tőkés-

földesúri rendszer körülményei között a csángók sorsának alakulását, noha ez az alakulás távolról sem jelentett egyszersmind javulást is.

Lássuk mindenekelőtt a dallamkincs továbbfejlődését.

„Népdalkutatásunk a magyar zenetörténet egyik legfontosabb eseményeként tartja számon az úgynevezett új népdalstílus kialakulását és elterjedését... Miben áll e stílus történeti jelentősége? A legfontosabb, amire Bartók kutatásai fényt derítettek: hogy közelebbről meg nem határozott időpontban egy, jórészt a magyar úri osztálytól közvetített elnemzetienedési folyamatot szinte váratlan ellenlökésként egyensúlyozott ki, sőt fordított a visszájára a magyar népzene az az újabb fejleménye, amely évtizedek óta egész parasztságunk zenei életében uralkodónak tekinthető.”³⁵

Az új népdalstílus, miként több sajátossága igazolja, nem a régi stílustól függetlenül, hanem azzal szerves kapcsolatban fejlődött ki. Néhány jellemző vonása – Bartók Béla és Kodály Zoltán kutatásai alapján, Szabolcsi Bence rendszerezése nyomán³⁶ – a következő:

Először: a szövegsorok, akárcsak a régi stílus esetében, szintén egyenlő szótagszámúak, azonban a multból napjaink felé közelítve a szótagok száma 6-tól 25-ig egyre szaporodik.

Másodszor: az új dalok hangsora sokszor alapjaiban még ötfokú vagy egyházas (dor, eol, fríg) hangsor, azonban a régi hangsorok mindinkább modern (dur-moll) hangnemekké bővülnek, alakulnak.

Harmadszor: az új stílus fontos sajátossága az architektonikus szerkezet, vagyis egy dallamban a dallamsorok rendszeres, szerves visszatérése. Ha a dal dallamsorait betűkkel, megismétlésük hangsorbeli magasságát számokkal jelöljük, az architektonikus szerkezet leggyakoribb típusai, történeti fejlődésük sorrendjében, a következők: AA⁵BA, AA⁵A⁵A, ABBA és AABA. (Gyűjteményünkben AA⁵A⁵A szerkezetű új típusú dallam a 26. számú. A többi szerkezetre nincs példa.)

Negyedszer: az új stílusú dalok ritmusa úgynevezett tempo giusto, vagyis tánc- vagy indulószerű ritmika, amely a szöveghez és az előadáshoz alkalmazkodik.

Végül ötödször az új stílust a régi, gazdag ékítés (ornamentika) elapadása jellemzi.

Miként előbb, a régi stílus bemutatásánál láttuk, az új stílusnak a csángó népzeneben viszonylag jóval kisebb a helye, mint a magyar népzene egészében. Míg a magyar népzeneben átlagban 30% az új stílusú dallam és 61% a vegyes anyag, addig a csángó népzeneben csak 13% az új stílusú dallam és 49% a vegyes anyag. Az arányoknak ezt a különbségét észlelve, nem szabad megelégednünk azzal az egyszerű ténnyel, hogy egy adott területen a régi stílusú népzene gazdagsága feltételezi az újnak a szegényességét, hanem közelebbről is keresnünk kell ennek a jelenségnek a magyarázatát. E célból az új stílus kialakulásának körülményeit kell szemügyre vennünk.

Az új népdalstílus történetét Szabolcsi Bence írta meg előbb idézett művében, sokoldalúan jellemezve azokat a történeti-társadalmi körülmé-

---

³⁵ Szabolcsi Bence: Adatok az új magyar népdalstílus történetéhez. Kny. Új Zenei Szemle 1950. Bp. 1951. 1.

³⁶ Szabolcsi Bence i. m. 1–3.

nyeket, amelyek az új stílus létrejöttét minden bizonnyal meghatározták. Kutatásai szerint a magyar népzenekeincs megújulása a feudalizmus bomlásának, az eredeti tökefelhalmozásnak a korszakában ment végbe, s különösképpen a XVIII. században bontakozott ki a maga teljes sokrétűségében. Ebben az időszakban, vagyis a török elleni felszabadító háborúk után, amidőn az osztrák császári rendszer Magyarország teljes gyarmatosítására törekedett, a parasztság életének főbb sajátosságai a következők: nagy vándorlások, áttelepülések a török uralom idején elnéptelenedett területekre; a jobbágyság és nemesség közötti ellentétek kieleződése; a jobbágyosztály fokozatos szétesése különböző társadalmi rétegekre; a dolgozó parasztság egyre súlyosbodó elnyomorodása; ezek következtében a lázongások és szökések növekvő gyakorisága; mind e népmozgalmak, mind az állandó hadsereg megszervezése folytán a különböző vidékek lakosságának és a különböző népeknek a hullámzása, érintkezése, kicserélődése, keveredése, és így tovább. A hűbéri rendszer hanyatlásának e mozgalmas korszakában bontakozott ki az új népdalstílus, amelynek sajátosságaihoz egyebek között az is hozzátartozik, hogy a régi stílustól eltérően a nyelvjárászerű tagozódást egyáltalán nem, vagy csak elenyésző mértékben ismeri. Éppen ezért eredetét sem lehet földrajzilag körülhatárolni.

Vajjon a moldvai csángók helyzete a magyarországi és erdélyi parasztság sorsától annyira eltérően alakult volna, hogy emiatt Moldvában az új népdalstílus nem verhetett mély gyökeret? Erre a kérdésre az lehet a válaszunk, hogy az új stílus helyét a csángó népzeneben nem annyira a csángók merőben *különböző*, hanem elsősorban a magyarság többi részétől *elkülönült, különálló* élete szabta meg. Hogyan? A csángók hol szórványos, hol tömeges, de szakadatlan kiszökése, kivándorlása Moldvába maga is egyik szerves és jelentős része volt annak a nagy népmozgalomnak, amelyet fennebb jeleztünk, ám új helyzetük, új környezetük új irányt szabott kulturális fejlődésüknek, így zenéjük fejlődésének is. A csángók már nem a Habsburg-birodalom népeivel cserélődtek, érintkeztek és keveredtek; nem szlovákokkal, csehekkel, morvákkel, osztrákokkal, németekkel kerültek kapcsolatba, mint a magyarországi parasztság a szökések, vándorlások, áttelepedések és a katonáskodás során, hanem románokkal, valamint a kelet európai népek egész sorával: oroszokkal, ukránokkal, tatárokkal, törökökkel, bolgárokkal, lipovánokkal, macedónokkal, görögökkel és így tovább. Miközben Magyarországon és Erdélyben a régi népzene a már ismertett újstílusú népzenevé fejlődött, addig az átalakulás Moldvában is végbement, de az új környezetben más eredménnyel, mint a Kárpátokon innen. Ilyenképpen ugyanabban az időben egymással párhuzamosan két önálló fejlődéssel van dolgunk: az egyik az új magyar népdalstílust, a másik a csángó népzene sajátosságait eredményezte.

Mivel magyarázható, hogy Moldvában olyan kicsiny az új stílus arányszáma? Mi az oka, hogy olyan kevés újstílusú dal jutott Magyarországról és Erdélyből Moldvába, jóllehet a székelyek tömegeinek kivándorlása a XVIII. század, vagyis az új stílus kifermálódása után sem szünetelt Moldva felé? Az új stílus a magyar nyelvterületen csak fokozatosan, lépésről-lépésre hódított tért a népzeneben, nemcsak történetileg (mennyiségileg), hanem földrajzilag is; a peremvidékekre, köztük a Székelyföldre későn és kis mennyiségben juthatott el, s ennek a Székelyföldre jutott anyagnak még később és még kisebb töredéke, úgyszólván csak törmeléke került át

Moldvába. Az újstílusú népdalok fokozottabb terjedéséről a csángók körében valójában csak 1920. óta lehet beszélni. Ettől kezdve a csángók a román hadseregben együtt katonáskodtak a székely, általában az erdélyi magyar legényekkel, s több adat igazolja, hogy az újstílusú népdalokat valóban ilyen környezetben tanulták. Mindez egybevág az újstílusú népzenevel azzal a tulajdonságával, hogy „közösségibb, csoportosabb” a réginél: a fiatalság együttlétének különböző alkalmaihoz kapcsolódik, s terjedésében igen nagy szerepe van a katonaságnak. (Az újstílusú népdalok közösségi jellege nem azt jelenti, hogy a régi stílusú zene nem lett volna közösségi. A maga virágkorában szintén közösségi volt, most azonban, hanyatlásának időszakában, elveszíti közösségi jellegét és egyéni jellegűvé válik. Ilyenképpen a virágzó újstílusú zene ma természetesen sokkal „közösségibb, csoportosabb”, mint a pusztuló régi stílusú.)

Mi a helyzet a fejlődés másik vonalával: az új, moldvai környezetben formálódó sajátosságokkal, az „új csángó népdalstílus”-sal? E kérdésre a választ a moldvai népzene 49%-ában, vagyis a 38% régi és 13%- újstílusú dal mellett abban a bizonyos vegyes osztályban kell keresnünk. Bartók Béla, amidőn 1921-ben a magyar népdalokat rendszerezte, erről az osztályról a következőket írta: „Mindazokat a dallamokat, melyekből az előbbi két osztályra jellemző tulajdonságok közül egy vagy több hiányzik, külön osztályba, az úgynevezett vegyes osztályba soroztam. Vagyis ezek tulajdonképpen nem pozitív, hanem negatív tulajdonságaik alapján verődtek össze; ennél fogva ez az osztály meglehetősen heterogén elemekből áll: nem tüntet fel egységes stílust.”³⁷ A „pozitív” és „negatív” jelző itt nem értékítéletet jelent, hanem a régi és az újstílusú dalok sajátosságainak jelenlétét, illetőleg hiányát, amelyekre Bartók rendszerezését építette. A népzene-kutatás eredményei az utóbbi három évtized során megteremtették a feltételeit annak, hogy ezt a nagy vegyes osztályt kisebb összetevőire, egymástól elkülönülő, önálló stílusokra lehessen bontani. Így áll előttünk a magyar népzene-kincsét osztályozó legújabb tudományos kiadványban a „szomszédainktól átvett dallamok” gazdag csoportja.³⁸

A csángó népzene új stílusának (s részben a réginek is) a sajátosságait szintén ilyen irányban kell keresnünk. Meg is találjuk ezeket, mégpedig elsősorban a románból kölcsönzött, vagy román hatást mutató dallamokban, amelyekkel alább külön foglalkozunk. A románon kívül azonban kétségtelenül mindenik keleteurópai – a csángókkal tartósan érintkező – népzenejének nyoma kell, hogy legyen a csángó népzeneben. Így többek között nagyon fontos feladat lenne az orosz és a moldvai folklór kölcsönviszonyának tanulmányozása. A moldvai román, valamint magyar mesekincsben már ismerjük az oroszból való átvétel néhány biztos esetét,³⁹ s a moldvai román és magyar népzeneben honos románc-félék egy részéről is gyanítható, hogy orosz területről kerültek Moldvába. Az ilyen és ehhez hasonló, feleletet váró kérdések munkára kell, hogy serkentsék a népművészet, népköltészet és népzene hazai kutatóit.

³⁷ Bartók Béla: A magyar népzene. Bp. 1924. XLVI.

³⁸ Kodály Zoltán: A magyar népzene. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Zene-műkiadó. Bp. 1952. 295.

³⁹ Román vonatkozásban lásd Barbu Lăzăreanu: Ion Creangă și basmul rusesc. Editura de Stat. București 1949. – Magyar vonatkozásban Benedek Elek: Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember története. Bp. 1920. II. k. 18–9.

A szövegek XIX–XX. századi vonatkozásai közül szintén kiemelünk néhányat.

A *halálra táncoltatott leány* és a *Megöltek egy legényt* című ballada (23–24. sz.), valamint az összes többi, amely e kötetben utánuk következik, legkorábban a XVIII. század vége, többnyire azonban kimutathatóan a múlt század első fele óta él a népköltészetben. *Balog Józsi* balladájáról (25. sz.) pontosan tudjuk, hogy első megfogalmazása 1829-ben Háromszéken keletkezett,⁴⁰ s az utóbbi évszázadban innen terjedt el és gyökeresedett meg mind nyugat, mind kelet felé a környező vidékek népköltészetében. Gyűjteményünk legutolsó balladája, a *Szolgalegény halála* című (30. sz.), amelyről énekese joggal mondotta, hogy „igaz történet”, a népi alkotómunka egészen új eredménye; nem lehet régebbi két-három évtizednél.

Falun a tőkés-földesúri rendszer körülményei között nagyarányúan kibontakozott a parasztság társadalmi rétegződése, az a folyamat, amelynek előzményei a korábbi időszakokban évszázadokon át megfigyelhetők a jobbágyosztály körében. Az egyre morzsolódó középrétegek rovására Moldvában is felduzzadt a falusi nincstelenek és szegényparasztok tömege, s más részről kiképződött egy vékony falusi burzsoá réteg, a kulákság. A csángó lírai dalokban számos adat tanúskodik e tényekről, a különböző falusi rétegek más-más életkörülményeiről és felfogásáról, valamint a szembenállók harcáról, jelentősen gyarapítva ismereteinket népköltészetünknek erről az eddig véka alá rejtett mondanivalójáról. A szegényparaszt leány öntudata a gazdafiúval szemben egy diószegi szerelmi dalban (85. sz.) például a következőképpen jut kifejezésre:

Az utcánkon ne füttyöréssz,
Kis kertünkön ne csinálj rést,
Mert én szegény leány vagyok,
Nem tehozzád való vagyok,

vagy a parasztlegény visszautasító magatartása a kuláklánnyal szemben az alábbi frumószai dalban (86. sz.), amelynek változatát Erdélyből is ismerjük:

Rég megmondtam, ingem babám ne szeress,
Rég megmondtam, ingem babám ne szeress.
Nincs egyebem, amit két karom keres,
Nincs egyebem, amit két karom keres.

Szeress olyat, kinek ökre, szekere,
Szeress olyat, kinek ökre, szekere,
Egyen meg a bú s a bánat mellette,
Üssön meg a tüzes mennykő előtte.

Egy gúnydal, szintén Frumószáról (61. sz.), a kigúnyolt legény szájába adva, első személyben tanúskodik a dolgozók magatartásáról a dologtalanokkal szemben:

⁴⁰ Dömötör Sándor: Balogh Józsi balladája. Erd. Múz. 1930:196–7.

Elindulék házasodni,
Elindulék házasodni,
Nem akarnak leányt adni,
Nem akarnak leányt adni.

Mind azt mondják, úri vagyok,
Mind azt mondják, úri vagyok,
Nem gazdának való vagyok,
Nem gazdának való vagyok.

Éjjel iszom, nem aluszom,
Éjjel iszom, nem aluszom,
Nappal döglöm, nem dolgozom,
Nappal döglöm, nem dolgozom.

A tőkés-földesúri rendszer korában, a különböző társadalmi rétegekre bomlott parasztság körében, a feudális arisztokrácia és a burzsoázia osztály-erkölcsének szellemében falun szintén a szülők választottak gyermekeiknek házastársat. A népköltési alkotások egész sora bizonyítja, hogy ebben a korszakban a szerelem és házasság kérdéseiben a fiatalok és a szülők közötti ellentét a végsőkig kiéleződött. Nem véletlen éppen ezért, hogy gyűjteményünkben vagy öt-hat helyen is felhangzanak a legény szülei ellen a boldogtalan leány átkozódó szavai (68B. sz.):

Verd meg isten, verd meg
Azt az anyát s apát,
Aki tiltsa tőlem
Az ő édes fiát.

Ha néki fia vót,
Nékem szeretóm vót,
Ha néki ides vót,
Nékem idesebb vót.

Egy pusztinai dalban (65. sz.) a leány a legényt egyenesen anyja megtagadására biztatja:

Fehér üröm, fekete nád,
Tagadd meg, babbám, az anyád.
Ojan igaz leszek hozzád,
Mint tulajdon édesanyád.

Anyád hejett anyád leszek,
Anyádnál es még jobb leszek,
Met én hitestársad leszek,
Met én hitestársad leszek.

Nincs mit csodálni, hogy ilyen körülmények között e kötet szerelmi dalainak nagy többsége nem a boldog, hanem a kesergő szerelem dalai

közül való: panasz, reménytelenség, lemondás, kétségbeesés, átkozódás cseng belőlük, a fenti idézetekhez hasonlóan szintén a legszebb, legváltozatosabb költői formákban kifejezve. A búcsú és az elválás, a visszavárás és a visszaemlékezés lehangoló érzései ebben a lírában minduntalan felbukkannak és az előtérben állanak. A szerelmi dalok egy másik csoportjában az elhibázott élet fájdalma tükröződik, ami szintén sokféleképpen jut kifejezésre. Példaként Magyarfaluból idézzük egy régi dal részletét (82. sz.), amely az új körülmények között is változatlanul időszerű maradt:

Szerethettél vóna,
Ha szép nem vótam es,
Szerethettél vóna,
Ha szép nem vótam es,

Met én szerettelek,
Ha szegény vótál es,
Met én szerettelek,
Ha szegény vótál es.

Elfekhattünk vóna
Ketten egy párnán es,
Elfekhattünk vóna
Ketten egy párnán es.

Ketten egy párnán es.
Még a jég hátán es.
Ketten egy párnán es,
Még a jég hátán es.

Könnyebb kősziklának
Lágy viasszé válni,
Könnyebb kősziklának
Lágy viasszé válni,

Mint két édesegynek
Egymástól megválni,
Mint két édesegynek
Egymástól megválni.

Az alábbi menyasszonybúcsúztató Trunkról (134. sz.), amelynek változatait Erdélyből is ismerjük, néhány rövid sorban maradandó módon jellemzi a nő sorsát és helyét a családban a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rendszerekben:

Két ökör a földet
Nem magának szántja,
Zember e gyermekét
Nem magának tartja.

Karán felneveli,
Szárnyára ereszti,
Sz ő távolró nézi,
Hogy mász üti-veri.

Szintén a tökés-földesúri rendszer falusi osztályviszonyait tükrözik a csángó szolgaköltészet emlékei, amelyek a munkaerejüket földesuraknak, papoknak, kulákoknak eladni kényszerülő falusi bérmunkások életkörülményeit ábrázolják. E tekintetben nagy értéke gyűjteményünknek a *Szolgalegény halála* című, már említett ballada (30. sz.), ez a nyolcsoros remekmű, amely egy szolgalegény „véletlen” halálának, vagy talán öngyilkosságának állít költői emléket:

Szógalegény, mit gondoltál,
Mikor hazól elindultál?
Én egyebet nem gondoltam,
Életemet félbehagytam.

S a gazdámtól nem búcsúztam,
Marhát a kútra hajtottam.
Mikor a kútba hajlottam,
S a halálval kezét adtam.

Frumószán találtunk szolgadalt is (135. sz.), amely, a szolgasorsot az „étrend” felsorolásával érzékelteti és a túrós puliszkát elérhetetlen vágyként emlegeti:

Este-regvel csak a cibre,
Este-regvel csak a cibre,
Életemnek így lesz vége,
Életemnek így lesz vége.

Este-regvel káposztalé,
Este-regvel káposztalé,
Halad a napom lefelé,
Halad a napom lefelé.

Senki nem mondja, gyere bé,
Senki nem mondja, gyere bé,
Túrós málét veszek elé,
Túrós málét veszek elé.

A csángó szerelmi költészetnek és szolgaköltészetnek ezeken a száz esztendősnél minden bizonnyal nem régebbi alkotásain kívül az újabbkori csángó népköltészetet gyarapítják a régebbi alkotások új változatai is. Történeti változatoknak lehetne nevezni őket, mert olyan alkotásokról van szó, amelyek különböző történelmi korszakokban kisebb-nagyobb átdolgozással, időszerűsítéssel illeszkednek bele az élő népköltészetbe, és így, megújulva

közvetítik a falusi dolgozók mondanivalóit. Általunk is említett példa erre *Kádár Kata* balladája (1. sz.), amelyből az utóbbi évszázadban kimaradt az időszerületlen „jobbágy” és „nemes” szó. Természetesen vannak ennél szembetűnőbb esetek is. Igen értékes történeti változat például *A nagyhegyi tolvaj* című ballada alábbi részlete Lészpedről (12A. sz.):

Istenem, istenem,
Áraszd meg a vizet,
Hogy vigyen el engem
Apám kapujába.

Apám kapujából
S anyám ajtajára,
Hogy lássák meg űk es.
Kinek adtak ingem.

Nyóc ökrös gazdának,
Cifra katanának,
Jobb lett vóna, adjon
Disznyópásztorának.

Ez a ballada, miként a kutatók megállapították, a XVIII. századból való, sőt bizonyos adatokból arra lehet következtetni, hogy Moldvában már a XVII. század első felében is élnie kellett. Valamennyi régi változata megegyezik abban, hogy nem „nyóc ökrös gazdáról”, hanem „cifra katonáról, nagyhegyi tolvajról” szól,

Aki most es el van
Keresztút állani,
Aki most es el van
Keresztút állani.

Keresztút állani,
Embert legyirkolni,
Keresztút állani,
Embert legyirkolni,

Egy pénzért, kettőért
Nem szán vért ontani.
Egy pénzért, kettőért
Nem szán vért ontani.

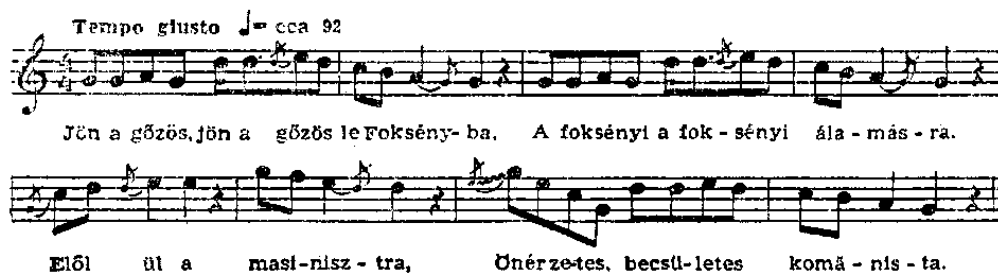
mint ahogyan ez gyűjteményünkben a 12B. sz. változathoz is kiderül. Első eset, hogy e ballada „nyóc ökrös gazda”-ról beszél, szembetűnő jeleként a szóbanforgó változat fiatal korának. A „hatökrös gazda, nyolcökrös gazda”

és az ehhez hasonló kifejezések ugyanis, minden esetleges régiségük ellenére, csak újabb időkben válhattak a nagygazdák állandó jelzőjévé, a vagyonos állapot szimbolumává. Az is új e változatban, hogy a ballada hősnője, a kesergő menyecske, a következő két sor szerint inkább lenne a disznópásztor felesége, mintsem szülei kényszergetése folytán a cifra katonáé. Olyan szembeállítás ez, amely a ballada egyetlen régi változatában sincs meg, viszont különböző formái a tőkés-földesúri rendszer lírájában és verses epikájában nem ismeretlenek.

A történeti változatképződés a csángó népköltészetben szüntelenül folyik. Például az *Anyám, öreg édesanyám* kezdetű katonadal (110A. sz.) mindössze tíz esztendő: egy régebbi katonadalnak a Szovjetunió elleni imperialista háború éveiben átdolgozott új változata. E megrendítő alkotás a csángó dolgozók bár tétlen, de elkeseredett magatartását, panaszos szomorúságát tolmácsolja a szovjetellenes háború éveiben, újlag bizonyosságot téve róla, hogy noha a letűnt rendszerek idejében a dolgozó nép az uralkodó osztályok céltudatos megtévesztő tevékenysége folytán a háborúk igazi okait és céljait vagy egyáltalán nem, vagy csak kis részben ismerhette fel, mégis az igazságtalan háborúkat nem érezte a maga ügyének. Kiderül ez az egész magyar katonai és kaszányaköltészetből, s ugyanúgy e gyűjtemény többi katonadalaiból is.

A moldvai magyar népi költői alkotómunka egészen fiatal, felszabadulás utáni eredményei közül is sikerült már olyat lejegyezni, amely tartalmával, felfogásával a régi és az új csángó élet határán áll. 1946-ban írta Tóth György 67 éves parasztember Lészpeden. A szovjet fogságból hazatérő katonák vidám énekszava cseng benne. A vonatot egy „önérzetes, becsületes kommunista” vezeti. E kis dal szárnyain a hazatérő katonák öröme, valamint a csángók hálája száll Sztálin felé:

Tempo giusto ♩ = cca 92

Jön a gőzös, jön a gőzös le Foksény- ba. A foksényi a fok- sényi ála- más- ra.
Elől ül a masi- nisz- tra, Önérze- tes, becsü- letes korná- nisz- ta.

Fent a vonat tetejében sok katona,
A fogságból énekelve jönnek haza.
Sztálin elvtárs küldi őket,
Mert szereti a dolgozó csángó népet.⁴¹

Ez az alkotás, miként észrevehető, tulajdonképpen szintén változat: a *Megy a gőzös Kanizsára* kezdetű közismert városi dal átdolgozása. Nem-

⁴¹ A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának népzenei gyűjteménye, 1893. sz. F 330b. Énekelte Puskás Antalné János Erzs, 33 éves. 1950 decemberében gyűjtötte Jagamas János.

csak a szövege különbözik az eredetitől, hanem szájról-szájra járva, dallama is átalakulóban van és a csángó népzene hagyomány mintái felé közeledik. A zenekutató könnyedén felismeri, hogy a két utolsóelőtti ütemében történt változás folytán az eredetileg dúr hangsorú (európaias jellegű) dallam most egy régiesebb, mixolíd hangsorban mozgó, népies dallammá alakul. – Szövegében a csángó népköltészet költői nyelvének gazdagodása észlelhető. Az első szakasz utolsó sorában az „önérzetes” szó nyelvújítás-korabeli. A nyelvújítási szavakat a csángók általában nem ismerik, s első eset, hogy e szóval költészetükben találkozunk.

IV.

Az eddigiekben láthattuk, hogy a csángó népköltészetet számos szál fűzi az egész magyar népköltészethez, de ugyanakkor olyan sajátosságai is vannak, melyek megkülönböztetik a többi magyar vidék népköltészetétől. A sajátosságokat keresve, feltétlenül találunk kell például olyan helyi csángó alkotásokat, amelyek Moldvában keletkeztek, s innen jutottak el – nyugat felé vándorolva – a Székelyföldre, vagy pedig el sem jutottak, hanem egyedül Moldvában élnek. E kötetben is több olyan ballada (*Merinka*, *Iffjú Mátyás király*, *Az öreg Dancia*, *Ilona* és így tovább), valamint dal van, amelynek párját a magyar anyagban pillanatnyilag nem ismerjük, s alaposabb vizsgálattal kell majd eldöntenünk, hogy vajjon nem moldvai eredetű alkotásokkal van-e dolgunk? Feltűnik továbbá, hogy néhány olyan népballada, amely mind a csángó, mind a székely népköltészetben ismeretes, e két helyen következetesen más formában jelentkezik. Így a *Julia szép leány*, valamint a *Budai Ilona* című híres székely balladák a csángók körében mindenfelé *Márton Szép Ilona* (4. sz.) és a *Szegény árva asszony* (5. sz.) balladájaként élnek. E különbség okainak megállapítása szintén a jövő kutatások feladata.

Alább a csángó folklór egyik szembevető, a maga nemében páratlanul gazdag sajátosságával szeretnénk röviden foglalkozni, s ez nem más, mint sokirányú kapcsolata a román folklórral. Kétségtelen tény, hogy az egész Román Népköztársaságban a moldvai csángó folklór fonódik össze a legjobban a román folklórral, mégpedig olyan változatos módon, hogy ki kell tágitanunk a magyar-román folklór kölcsönviszonyára vonatkozó eddigi felfogásunkat és ismereteinket.

A népköltési szövegekkel kapcsolatban a következőkre hívjuk fel a figyelmet:

A csángó költészet szókincsében található olyan szavakat, amelyeket rokonalakú román párjuk hatására romános alakban ejtenek. Így e kötetben például *kaszánya* helyett előfordul a *kászárma* (román *cazarmă*) szó, *kapitány* helyett a *kăpitány* (román *căpitan*), *káplár* helyett a *kăprár* (román népies *căprar*), *zsandár* helyett a *zsendár* (román népies *jendar*), *bakancs* helyett a *bokáncs* (román *bocanci*). A klézsei Kőműves Kelemenné balladában (2. sz.) olvashatjuk az érdekes *mestere* szót, amely a magyarból kölcsönzött román *mester* felszólító alakja. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a felsorolt szavak – a legutolsónak a kivételével – mind katonai műszók: ezeket a csángó fiatalok katonai szolgálatuk idején sajátították el, illetőleg szokták így meg a kiejtését.

A fenti példákban többször felbukkanó *ă* hang a román hangrendszernek a csángóra gyakorolt hatását jelzi. A hangképzésbeli hatás ennél jóval nagyobb, azonban e kötetben nincsenek olyan szövegek, amelyeknek segítségével más fajtáit is be lehetne mutatni.

A románosan ejtett magyar szavaknál jóval több a népköltési szövegekben a román kölcsönszók száma. Nemcsak mennyiségük viszonylagosan nagy, hanem szótanilag is igen változatosak: az igétől a kötőszóig úgy-szólván valamennyi beszédrész képviselve van közöttük, s így e kötet is változatos adalékokat nyújt egy olyan kutatáshoz, amelynek célja, a moldvai magyar szókincsben a román szavak vizsgálata.

Ami a kölcsönszók tartalmát illeti, a fennebb már említett ok miatt ezúttal is elsősorban a katonai műszókat kell kiemelnünk, mint például *darabász* vagy *darabánc* (román *dorobanț*: gyalogos), *léniás* (*trupe de linie*: gyalogság; gyalogos), *kălărás* (*călăraș*: lovas), *orgyin* (*ordin*: parancs, behívó), *gorna* (*goarnă*: kürt), *megrenyiłni* (*a răni*: megsebesíteni), és így tovább. A felsorolt kölcsönszók, valamint a romános alakban ejtett magyar szók is nagyrészt a katonadalokban fordulnak elő, hiszen ezek tartalmazzák a katonai műszókat és kifejezéseket. Példaként egy újfalusi katonadal néhány szakaszát idézzük (103. sz.), amelyben több románosan ejtett magyar szó van:

Sírva sírhat az az anya,
Sírva sírhat az az anya.
Kinek hat fia katana.

Három zsendár, három kăprár,
Három zsendár, három kăprár,
Pesti kăzármaiban szolgál.

Pesti kăzárma, repedj meg,
Pesti kăzárma, repedj meg,
Édes fiam, szabadulj meg.

Egy klézsei katonadal (109A. sz.) alábbi szakaszaiban a kölcsönszók vonják magukra a figyelmet:

Csütörtökön hete este,
Csütörtökön hete este
Orgyint adtak e kezembe.

Orgyint adtak e kezembe,
Orgyint adtak e kezembe,
Hogy induljak katanának.

Hogy induljak katanának,
Hogy induljak katanának,
Bé Bákóba darabásznak.

Dorohojra léniásnak,
Dorohojra léniásnak,
Botosányba kălărásnak.

A román jövevényszavak között a katonai műszókat mennyiségileg a pásztorkodás szókincese követi: *csobán* és *pekurár* (román *cioban* és *păcurar*: juhász), *purkár* (*porcar*: kanász), *vákár* (*văcar*: gulyás), *esztena* és *tella* (*stînă* és *tîrlă*: akol). A pásztorkodás szókincsére nemcsak Moldvában, hanem Erdélyben is jellemző az erőteljes román hatás. Az idézett kölcsönszók nagyobbára *A pakulár* című balladában fordulnak elő (10. sz.), amely tárgyánál fogva a pásztorkodás szókincsének egy részét is felöleli.

Ezeket a feltűnőbb eseteken kívül kisebb mennyiségben bár, de a kötetben elszórtan mindenfelé találunk román kölcsönszókat. Gyakorikak a rokonságnevek, foglalkozásnevek, általában az emberek egymáshoz való viszonyára utaló szók, mint például *nyírásza* (*mireasă*: menyasszony), *nyirel* (*mire*: vőlegény, jegyes), *pedurar* (*pădurar*: erdész), *dusmány* (*dușman*: ellenség) és így tovább. – A román kölcsönszók egy másik csoportja az ember közvetlen környezetének és mindennapi tevékenységének körét öleli fel, mint például *kuptor* (román *cuptor*: sütökemence), *kocsorba* (*cociorbă*, *cociorvă*: szénvonó), *kentár* és *kenterilni* (*cîntar* és *a cîntări*: mérleg, mérni), pakétálni (*a pacheta*: csomagolni), *kobza* (*cobză*: koboz), *fota* (*foță*: szoknya), *kerpa* (*cîrpă*: kendő, fejkendő), *szervet* és *bászma* (*șervet* és *basmă*: kendő, kézbevaló kendő) *kurtyé* (*curte*: udvar, udvarház; házpalota), *zid* (*zid*: fal, kőfal), továbbá *porumbica* (*porumbiță*: gerlice), *bendár* (*bondar*: dongó) és így tovább.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a népköltési szövegekben viszonylag gyakran előforduló román kölcsönszók ellenére e kötet a csángó népnyelvben a román nyelvi hatásról meglehetősen halvány képet ad. Miért? Azért, mert a jövevényszavak tudvalevőleg nem az alapvető szókincsbe, hanem elsősorban a szótári szókészletbe hatolnak be, már pedig a népköltészet nyelvhasználatának szókincese nem a szótári szókészletből, hanem elsősorban az alapvető szókincsből tevődik össze. (Mindenképp megfigyelhető például, hogy Keszáp István Jánosnak az 1907-es pusztinai eseményekről szóló elbeszélése, amelyet e tanulmányban egy előbbi helyen idéztünk, mennyivel több román kölcsönszót tartalmaz, mint a csángó verses költői alkotások.)

Mindaz, amit eddig mondtunk, nem kizárólag a csángó népköltészet, hanem egyszersmind a csángó népnyelv román elemeire is vonatkozik. Sokkal közelebb kerülünk magának a költészetnek a román vonatkozásaihoz, ha szemügyre vesszük a csángó népköltészet magyar-román kapcsolatának következő számbavehető típusát: a magyar szöveg közé iktatott román szövegrészeket. Az ilyen magyar-román vegyesszövegű népköltészetet legelőször Jankó János, az erdélyi néprajz egyik tudós kutatója értékelte a múlt század végén: „Igen érdekes terménye a karácsonyi költészetnek az oly vers, mely félig román, félig magyar, melynek párját a dalköltészetben is látjuk... s mely a legszebben igazolja a magyar és románnak a multba eső szoros és benső barátságát.”⁴² Erdélyben nemcsak verses népköltési alkotásokba, hanem mesékbe is szokás román szavakat, kifejezéseket, párbeszédet iktatni; erről egy kalotaszegi népmesegyűjteményben a következőket olvashatjuk: „Ketesden igen gyakori fogás a mese felélénkítésére, hogy a mesemondó idegen szavakat vagy hibásan ejtett magyar szókat kever a beszédjében. A hatás sohasem marad el, a hallgatóság

⁴²Jankó János: Kalotaszeg magyar népe. Bp. 1892. 81.

mindig felfigyel és nevet.”⁴³ Ilyen figyelmet felkeltő és nevetető szerepe lehet a román szövegnek abban a klézsei dalban (151. sz.), amely szerint

Adjon isten, kinek nincs,
Ș'o pereche de opinci,⁴⁴
Tralalala, lalalalala.

Ám a moldvai népköltési anyagot ismerve, korántsem szabad kielégítőnek tartanunk azt a felfogást, amely a népköltészetben a vegyesszövegűséget a mulattatás célzatára szűkíti, hiszen például az alábbi trunki dalban (44. sz.) a román szövegnek semmi köze a tréfához:

Bună ziua, kisleán,⁴⁵
Mé sírsz a Duna martján?
Hod ne sírjak, bácsikám,
Ha elhagyott Jancsikám.

Még kevésbé állítható, hogy a klézsei *Kőműves Kelemenné*-ballada (2. sz.) utolsó szakasza a maga románnyelvűségével nevetetni akarná a hallgatót vagy az olvasót. Nem, ezúttal kétféle nyelvű szövegrészek ötvöződésével (kontaminációjával) van dolgunk, *Kőműves Kelemenné* esetében meg éppenséggel egy magyar- és egy románnyelvű ballada összeszővődésének vagyunk a tanúi. E ballada ilyenképpen annyira gazdag román vonatkozásokkal és kapcsolatokkal (román hőse: Manole; cselekményének a román Manole-balladából kölcsönzött fordulatai; román kölcsönszavai; magyar-román vegyesszövegűsége), hogy ilyen tekintetben az egész magyar népköltészetben nincs párja.

Ez a ballada nem az egyedüli, amelyben a magyar szakaszokat egy teljes románnyelvű szakasz váltja fel. Ploskucénban például olyan román dallamú szerelmi dalt találtunk, amelynek két első szakaszát magyarul éneklük, a következőt románul folytatják:

Tempo giusto ♩ = 80

Őt sze - re - tőm ket - tő, há - rom, Meg - ha - iok, sze úd sze bánom.

Őt sze - re - tőm ket - tő, há - rom, Megha - iok, sze úd sze bánom.

Lesz ő nekem mászik nyáron
Huszonkettő, harminchárom.
Lesz ő nekem mászik nyáron
Huszonkettő, harminchárom.

⁴³ Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék. Bp. é. n. II. k. 188.

⁴⁴ Magyarul: Egy pár bocskort.

⁴⁵ Magyarul: Jó napot, kisleány.

Zice lumea că iubesc,
Nici io nu tăgăduesc.
Zice lumea – așa – și – așa,
Că stric casa cuieva.⁴⁶

Bármelyik nép népköltészetében a másnyelvű szövegrészeket és általában az énekesek ajkán a másnyelvű alkotásokat természetesen csak olyan mértékben sorolhatjuk a haladó hagyományok közé, amilyen mértékben az anyanyelvű népköltészet gazdagodását, színesedését, nem pedig szegényesedését és háttérbeszorulását eredményezik.

A román és csángó népköltészet még szorosabb és mindinkább lényegbevágó kapcsolatát jelzik a csángó szövegekben előforduló román személynevek, mint például e kötetben *Manole, Ráduj, Merinka, Lunguj Tódor, Tódor, Györgyice* (román *Gheorgiță*, vagyis *Gyurka*) és így tovább. Az ilyen román személynevek, vagyis a magyarnyelvű alkotások román figurái, román hősei vagy az alkotás cselekményének román környezetére, vagy valamilyen más román vonatkozására utalnak. Tovább gombolyítva e fonalat, valóban el is jutunk a román és a csángó népköltészet összefonódásának legszebb, legmonumentálisabb emlékeihez, a románból magyarra fordított alkotásokhoz. Van ugyanis több olyan csángó alkotás, amelynek szembetűnő hasonlósága román megfelelőjével nem valamilyen régi-régi közös eredet vagy távoli rokonság következménye, még kevésbé a véletlen műve, hanem közvetlen átvételnek, népi átdolgozásnak, fordításnak az eredménye. Így *A pakulár* című ballada (10. sz.), amelynek gyűjteményünkben öt változatát is kiadtuk, a legismertebb román népballadának, a *Miorițának* a tömörebb magyar megfelelője. *A halott testvér* című ballada (17. sz.), amelynek a magyar népköltészetben csak halott völegény-típusú változatai ismeretesek, ugyancsak a román népköltészetből kerülhetett a moldvai csángóba. Vannak más csángó alkotások is, amelyeknek eredetijét gyaníthatólag szintén a moldvai román népköltészetben kell keresnünk, azonban még további bizonyítékokkal kell alátámasztanunk a népi átdolgozás tényét. Egy-egy románból magyarra (vagy fordítva: magyarból románra) átdolgozott népköltési alkotás mind román, mind magyar nyelvű változatainak összehasonlítása a közeljövőben a hazai népköltészeti kutatások egyik fontos feladata. Értékes adalékokat nyerünk ezáltal egy mind-ezideig tisztázatlan kérdés megoldásához: a magyar és a román népköltészet nemzeti jellegének, e két költészet nemzeti formájának megkülönböztetéséhez és körülhatárolásához.

A csángó népköltészet román hősei, valamint a románból magyarra átdolgozott népi alkotások a két népköltészetnek már nemcsak nyelvi és formai kapcsolatait, hanem tartalmi hasonlóságait, illetőleg azonosságát képviselik. Így például a *Miorița*-ballada behatolása a magyar folklorba nem elsősorban annak köszönhető, hogy népi átdolgozója akadt, aki románból magyarra fordította (noha fordító nélkül az átadás-átvétel ténye termé-

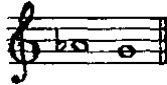
---

⁴⁶ A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának népzenei gyűjteménye, 3269. sz. F 467a. Énekelte Lukács Mária, 24 éves. 1952 augusztusában gyűjtötte Jagamas János. – A harmadik szakasz magyar fordítása: Azt mondja a világ, hogy szerelmes vagyok, / Én sem tagadom. / Így meg úgy beszél a világ, / hogy elrontom a házat valakinek (értsd: Hogy elszeretem a feleségét).

szetesen nem valósulhatott volna meg), hanem elsősorban annak, hogy a ballada konfliktusát, a pásztorok osztályharcát a csángó dolgozók is éppen úgy a maguk ügyének, őket érdeklő és érintő kérdésnek tekintették, mint a román dolgozók, akik a balladát megteremtették. Kétféle nyelvű, de azonos tartalmú alkotások ezek, amelyeket mindkét nép a sajátjaként becsül és őriz.

Akárcsak a szövegekben, a dallamkincsben is gazdag, sokféle román hatás mutatkozik.

Feltűnik mindenekelőtt a dallamok egy részében az úgynevezett fríg zárlat, vagyis az utolsó dallamsor fríg jellegű befejezése:

Míg a magyar nyelvterület többi részén a fríg zárlat szórványos, addig a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának csángó anyagában a dallamoknak mintegy 9%-a így végződik. A fríg zárlat nagyjából (hosszvetőlegesen 6,5%-ban) a régi stílusú dallamokban fordul elő (e kötetben például 1A, 6A, 7, 11A, 25. sz. és így tovább), kisebb mértékben a vegyes anyagban (például 32B, 58 és 118. sz.) s egészen ritkán az újstílusú dallamokban. Ez utóbbi esetre kötetünkben nincs is példa.

A fríg zárlat felbukkanásának e stílusok szerinti arányszáma maga is a román hatás tényét igazolja. A régi stílusban azért a leggyakoribb, mert a régi stílusú csángó népzene kölcsönviszonyának a moldvai román népzenevel több mint egy fél évezredes múltja van. Ezzel szemben az újstílusú zenekincsben azért a legritkább, mert az új stílus a csángó népzeneben viszonylag annyira fiatal, hogy még nem volt ideje összeszövődni a moldvai román népzenevel.

Feltehetőleg román hatás a csángó népzeneben a bővített másodlépés (bővített szekund) is, amely általában a következő három alakban fordul elő:

A bővített másodlépéssel a csángó dallamoknak mintegy 3%-ában találkozunk. Példa rá e kötetben az 58, 66 és 82. sz. dallam.

A formai elemek sorában figyelmet érdemel a VII főcezúra, vagyis négy-soros dallamokban a második dallamsor végén az egyvonalas *f* (*fa*) záróhang. E jelenség az egész román népzeneben általános. Az erdélyi magyar népzeneben nagyon ritka, a moldvai dallamoknak viszont mintegy 2%-ában van meg. Gyűjteményünkben lásd többek között például a 17, 21A, 25, 77, 93. sz. dallamot.

A magyar népzeneben eddig még számba nem vett román hatás a csángó dallamok román refrénje.

A román népzeneben a refrén újabb fejlemény, az új stílus sajátja. Szövegtartalmilag – miként az alábbi esetekben is látni fogjuk – meglehetősen változatos, s nincs elválaszthatatlan összefüggésben a dal mondani-

valójával, amelyhez hozzákapcsolják. Így történhetik meg, hogy ugyanazzal a refrénnel különféle tárgyú dalok végén is találkozunk. Terjedelem szempontjából szintén rugalmas képződménye az új román népzene.

A csángó népköltészetben a legegyszerűbb román refrén mindössze egyetlen indulatszó, mint például az alábbi újfalusi dalban (70. sz.):

Ojan nap nem jő az égre,
Ojan nap nem jő az égre,
Sűrű könnyem nem hull földre,
Ki ölembe, ki a földre,
Of, of, of.

S búsulj szívem, mer nincs kedvem,
S búsulj szívem, mer nincs kedvem,
Mer elhagyott víg örömem,
Mer elhagyott víg örömem,
Of, of, of.

Az *Ileana (Ilona)* román női név e kötetben refrénként két helyen is előfordul, mindkét esetben katonadalban (99. és 110A. sz.). Az egyikből (99. sz.) mutatványként két szakaszt idézünk:

Keserű császár kenyere,
Méges ennem kell belőle,
Méges ennem kell belőle,
Leano.

Met kételen vagyok vele,
Többet könyvet, mint kenyeret,
Többet könyvet, mint kenyeret,
Leano.

E refrén kibővített, gazdag változata Újfaluban került elő (57. sz.) a következő változatban:

Ne járj hozzám, ne hejába, Lina mea,⁴⁷
Ne tapodd a sárt hejába,
Ne tapodd a sárt hejába,
Leana, Lina, draga mea.⁴⁸

S addig jártál, megvakultál, Lina mea,
Örökre megbolondultál,
Örökre megbolondultál,
Leana, Lina, draga mea.

Lujzikalagorban, egy román műdal dallamára énekelt szövegben találunk rá a *Gheorghîță (Gyurka)* névből formált refrénre (33. sz.):

---

⁴⁷ Magyarul: Linám (Ilonám).

⁴⁸ Magyarul: Leána, Lina, drágám (kedvesem).

Vetek, vetek búzát, zabot,
Györgyice, Györgyice,
Vetek, vetek búzát, zabot,
Györgyice, Györgyice.

Közepibe csokros rózsát,
Györgyice, Györgyice,
Közepibe csokros rózsát,
Györgyice, Györgyice.

Végül egy lészpedi szerelmi dalt idézünk (40. sz.), amelyben a két sornyira növekedett gazdag refrén terjedelmileg vetekszik magával a dalszöveggel:

Kicsi ökör, nagy a járom,
Kicsi ökör, nagy a járom,
Be szép leány ez a három.
Inima mea, inima mea,
Iar începe-a mă durea.⁴⁹

Mint szeretném az egyiket,
Mint szeretném az egyiket,
A háromból a szebbiket.
Inima mea, inima mea,
Iar începe-a mă durea.

Klézsén, magyar énekes ajkán, ugyanezt a refrént egy román keservesben is megtaláltuk. A két dalnak nemcsak a refrénje azonos, hanem dallamaik is egész közeli változatok:

Tempo giusto ♩ = 92

Sărma-na ne-vas-ta mea, măi, Sărma-na ne-vas-ta mea, măi,
Ci-ne-o fi bărbat la ea, Ci-ne-o fi bărbat la ea?
I-ni-ma mea, i-ni-ma mea, Iar mă-nce-pe-a mă du-rea.

Sărmanii copiii mei, măi,
Sărmanii copiii mei, măi,
Cine-o fi bărbat la ei,
Cine-o fi bărbat la ei?
Inima mea, inima mea,
Iar mă-ncepe-a mă durea.

⁴⁹ Magyarul: A szívem, a szívem / Ismét fájni kezd.

Sărmanii pãrinții mei, măi,
Sărmanii pãrinții mei, măi,
Cine-o fi ficior la ei,
Cine-o fi ficior la ei?
Inima mea, inima mea,
Iar mă-ncepe-a mă durea.⁵⁰

A felsorolt magyar szövegű, de román refrénű dalokra az a jellemző, hogy dallamaik románból vannak átvéve. Létrejöttüket tehát olyanképpen kell elképzelnünk, hogy a csángók megtanulva és a maguk költészetébe olvasztva a refrénes román dalokat, az átvétel során változatlanul megőrizték a dallamokat, valamint a refrének román szövegeit, a dal szövegét magát azonban magyar szöveggel helyettesítették. Az átvételnek ezt a módját világosan mutatja a fennebbi klézsei román, valamint az előtte idézett lézpedi csángó dal: dallamuk azonos, refrénjük szövege is azonos, s az elsőben mindössze a szöveg törzse, vagyis három román szövegsor van három magyar sorral kicserélve. Illyenképpen adódik, hogy amennyiben a fenti példánál eltekintünk a dallamoktól és elhagyjuk a refréneket, legtöbb esetben önálló, többnyire ismerős magyar népköltési szövegeket nyerünk.

Vannak gyűjteményünkben olyan refrénes alkotások is, amelyeknek nem csak a szövege, hanem a refrénje is magyarnyelvű, s így csak a dallama emlékeztet a román mintára. Ilven romános (vagy ez esetben talán román közvetítéssel orosz) kolinda-dallamra énekelt csángó alkotás az a méltán híres virágének, amely különféle kiadványok útján Moldván kívül is széles körben elterjedt. Egyik lujzikalagori változata (32B. sz.) így hangzik:

Tempo giusto ♩ = 96

Ta - va - szí szél u - tat száraszt, Virá - gom, vi - rá - gom,
Tava - szí szél u - tat száraszt, Vi - rá - gom, vi - rágom.

Minden burján⁵¹ társot választ,
Virágom, virágom,
Minden burján társot választ,
Virágom, virágom.

⁵⁰ A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának népzenei gyűjteménye, 2029. sz. Énekelte Csurál Józsefné Kánya Katalin, 44 éves. 1950 decemberében gyűjtötte Gurka László. – Magyarul: Szegény feleségem hej, / szegény feleségem, hej, / Ki lesz az ő férje, / Ki lesz az ő férje? / A szívem, a szívem / Ismét fájni kezd. – Szegény gyermekeim, hej, / Szegény gyermekeim, hej, / Ki lesz az ő apjuk, / Ki lesz az ő apjuk? / A szívem stb. – Szegény szüleim, hej, / Szegény szüleim, hej, / Ki lesz az ő fiúk, / Ki lesz az ő fiúk? / A szívem stb.

⁵¹ *Burján*: vadon termő növényzet.

Hát én immá kit válósszak,
Virágom, virágom,
Hát én immá kit válósszak,
Virágom, virágom.

Te ingemet s én tégedet,
Virágom, virágom,
Te ingemet s én tégedet,
Virágom, virágom.

Ha figyelembe vesszük, hogy a mezőségi magyar népköltészetben szintén vannak román dallamra énekelt, de magyar szövegű és magyar refrénű (románból magyarra fordított) kolindák, akkor igazolva látjuk, hogy a moldvai magyar dalok refrénjei, éppen úgy, mint a csángó népköltészet többi román vonatkozásai is, alapos vizsgálatot igényelnek és érdemelnek.

A refrénes dalok dallamai csak kis részét alkotják a csángó népzeneben élő román (vagyis a román népzeneből kölcsönzött) dallamoknak. Összeszámlálva a csángó népzene valamennyi román dallamát, eddigi gyűjtéseink szerint arányszámuk a teljes dallamkincsnek mintegy 8–10%-a. E kötet román dallamainak jegyzéke a következő: 11C–E, 29, 33, 40, 58, 68B, 93, 99, 109B, 110A, 118, 124, 135 és 140. sz. Egészben vagy részben kétségtelenül romános az 1B, 3B, 19B, 25, 30, 65, 75B, 92B, 94, 114, 119, 125 és 134. sz. dallam, s minden bizonnyal román hatást mutatnak még a 2, 31B, 32B, 51, 57, 70, 101, 117A, 121 és 152. sz. dallamok is.

Noha gyűjteményünk a csángó tánczenével nem foglalkozik, megjegyezzük, hogy az nagyrészt románból való átvétel.

A csángó folklorban tehát, mind a dallamokban, mind a szövegekben nagymennyiségű és sokféle a román hatás. Ha a csángók érintkezése az erdélyi magyarokkal, különösen a székelyekkel biztosítani tudta – miként láttuk – a csángó és a magyar folklor állandó kapcsolatát, s meghatározta kettejük egységét és nagy általánosságban hasonló jellegét is, akkor annál könnyebben adódnak a csángó és a moldvai román folklor kapcsolatai, hiszen a csángók a moldvai románokkal évszázadokon át együtt éltek. A csángó-magyarok túlnyomó többsége anyanyelve mellett románul is beszél, sőt a csángó énekesek ajkán számos román dal él. Éppen ezért indokolt, hogy a Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának munkatársai, 1953. január–februárjában megkezdve egy déli csángó falu, Trunk népzenejének tanulmányozását, azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a falu csángó lakosságának nemcsak a magyar, hanem a teljes román dalkincsét is össze fogják gyűjteni. E kutatás ilyenképpen hozzájárul majd mind a csángó népzene eddig csak egyoldalúan, a magyar anyag felől megközelített sajátosságainak tisztázásához, mind e zenében a román hatás sokféleségének alaposabb megismeréséhez.

Hogyan értékeljük a csángó és a román folklor kölcsönviszonyát, a csángó népzeneben, népköltészetben a sok és sokféle román hatást?

Bartók Béla, a kelet európai népek népzenejének legnagyobb magyar kutatója, miután egy életen át gyűjtötte és tanulmányozta a magyar, román, szlovák és ukrán népzene, sőt kutatómunkáját Északafrikára és Kisázsiaira is kiterjesztette – 1944-ben *Zene és faji tisztaság* című tanulmányában tu-

dományos tevékenységének gazdag tapasztalatait felsorakoztatta a fasiszta fajelmélet leleplezésére és megsemmisítésére. A tanulmányban egyebek mellett a következőket írta: „Kezdetől fogva végtelenül meglepett a feldolgozás alatt álló keleteurópai területen kezemügyébe került anyag dallamtípusainak szokatlan gazdagsága. Kutatásaimat tovább folytatva, meglepetésem aztán egyre nőtt. Tekintettel a kérdéses országok aránylag csekély területére, összesen 40–50 milliónyi lakossággal, a népzenenek ez a sokoldalúsága valóban csodálatraméltó. Az egyes nemzetek népzeneinek összehasonlítása azután tisztán megvilágította, hogy itt a dallamok állandó cserebeéréje van folyamatban; állandó kereszteződés és visszakereszteződés, amely évszázadok óta tart már...

Idegen népek közötti érintkezés azonban nemcsak a dallamok kicserélődését eredményezi, hanem – és ez még fontosabb – új stílusok kialakítására is ösztönöz. Ugyanakkor azonban a régi és kevésbé régi stílusok is életben maradnak. Ez a népzene újabb gazdagodását vonja maga után. Az a tendencia, hogy az idegen dallamokat átalakítsák, megakadályozza a népek zenéjének nemzetközivé válását. Minden ilyenfajta zenei anyag – bármilyen heterogén volt is eredetileg – ilyen módon kiforrott, erős egyéniséget nyer. A keleteurópai népzene jelenlegi helyzete a következőkben foglalható össze: az egyes népek népzenei között való szakadatlan kölcsönhatás eredményeképpen a dallamoknak és dallamtípusoknak óriási méretű, sokoldalú és hallatlan gazdagsága támadt.” Bartók a tanulmányt azzal a végső következtetéssel zárja, hogy „...egyik népnek a másiktól való elválasztása igen hátrányos a népzene fejlődésére. Idegen befolyás elől való teljes elzárkózás hanyatlást jelent; jól asszimilált idegen hatások lehetőséget adnak az anyag gazdagodására.”⁵²

Mindazok a példák, amelyeket megismertünk, meggyőzhettek róla, hogy a csángó népköltési szövegekben és dallamokban a román hatás nem a csángó költészet szegényedéséhez, hanem gazdagodásához vezetett; nem színtelenné, jellegtelenné, hanem ellenkezőleg: színessé és jellegzetessé, a magyar folklór nagy egészében sajátossá tette e költészetet.

Ismerve most már a csángó népzenenek azokat a vonásait, amelyek a magyar népzenehez fűzik, s azokat is, amelyek attól megkülönböztetik, felvetődik a kérdés, hogy vajjon a moldvai magyar népzene az erdélyi zenedialektikus-területhez tartozik-e, vagy sem? Bartók Béla, amidőn 1921-ben a magyar népzene kincsét rendszerezte, az egész magyar nyelvterületet a következő négy zenedialektus-területre osztotta fel: I. a dunántúli, II. a felsőmagyarországi a Dunától és Tiszától északra, III. a tiszavidéki vagy nagyalföldi és IV. az erdélyi, ideszámítva Bukovinát is.⁵³ Amidőn Bartók e dialektusokat körülhatárolta, a moldvai csángó népzeneét egyáltalán nem ismerte, s Erdélyből is elsősorban csak a székely anyagról volt részletesebb, pontosabb áttekintése.

A zenedialektusok közötti különbségek tekintetében a legnagyobb eltérés mutatkozik a két egymástól legtávolabbi, vagyis az I. és a IV. dialektus között, azonban ez utóbbi a II. és III.-tól is jól megkülönböztethető, az I., valamint a II. és a III. dialektus között ugyanis nincsenek nagy eltérések. A IV., vagyis az erdélyi dialektus-terület, miként az újabb gyűjtések során bebizo-

⁵² Bartók Béla Válogatott zenei írásai. Bp. 1948. 59, 60.

⁵³ Bartók Béla: A magyar népzene. Bp. 1924. VIII.

nyosodott, maga sem tekinthető egységesnek, hanem kisebb alterületekre (Székelyföld, Mezőség, Kalotaszeg stb.) tagolódik. A moldvai csángó népzene – hasonlóságai mellett – annyira különbözik az erdélyi zenedialektustól, hogy nem sorolható az erdélyinek az alldialektusai közé. Ilyenképpen, miközben a csángó népzene, azonos és hasonló vonásai miatt, a magyar népzene szerves részének tekinthetjük, különbségei és egyedülálló jellegzetességei miatt nem az erdélyi dialektusterület egyik részeként, hanem önálló, V. zenedialektusként lehet számontartanunk.

V.

A moldvai csángó dolgozó parasztság költői alkotásaival a Román Népköltársaság kultúrájának kincsestárát gyarapítja. Ezek az alkotások nem egyetlen és nem is csak néhány költőnek, hanem a csángó dolgozó tömegeknek a művei. A dolgozó nép, a történelem alakítója, nemcsak az összes anyagi javaknak, hanem a művészetnek és a költészetnek is megteremtője. A népköltészet és a népzene nemzedékek hosszú során át sok-sok névtelen művésznak, az egész nép közös költői tevékenységének eredményeként jött létre. Ez az alkotásmód magyarázza gazdagságát és értékeit is. „Mind az énekeket, mind a táncokat évtizedeken, évszázadokon át alakította ki a nép – írta Kalinin. – Csak a legértékesebbeket őrizte meg, egyre tökéletesítve és befejezette, véglegessé formálva őket. Nincs olyan nagy alkotó, akinek rövid élete elegendő volna ilyen munka elvégzésére. Erre csak a nép képes; létrehozza és megőrzi az értékeket.”⁵⁴ A dolgozó nép a maga költészetének és zenéjének keretei között egyenrangút alkotott a nagy klasszikusokkal; hasonló keretekben a klasszikus költők és zeneszerzők sem multák felül a folklort.⁵⁵

Befejezésül még azt a kérdést szeretnénk röviden felvetni, hogy e gyűjtemény anyaga miként illeszkedik bele szocialista kultúránkba? Mi lehet a szerepe és jelentősége kultúrforradalmunkban? Egyáltalán: e kötetbe foglalt szövegeket és dallamokat, a csángók *régi* alkotásait, miért érzi a magáénak a *mai* olvasó? A moldvai magyar népköltészet és népzene remekeiben miért ismer a saját kultúrjavaira?

A csángó balladák és dalok mindenikének más meg más mondanivalója van. E mondanivalók közül itt-ott utaltunk egyikre-másikra, de ki-meríteni külön kötetben sem tudnánk őket. Egy bizonyos: e költészet mindenik olvasójának vagy hallgatójának lelkében visszhangot kelt, s noha *régi* folklorral van dolgunk, éppen e tényben mutatkozik meg *mai* értéke.

A Szovjetunióban a sztálini nyelvészeti tanulmányok megjelenése után széleskörű viták bontakoztak ki többek között arról a kérdéstről is, hogy mivel magyarázható a régi, klasszikus alkotások mai hatékonysága, időszerűsége, jóllehet ezek az alkotások többszáz esztendősek, sőt nem egy esetben még ezer évesnél is régebbiek. A vita végén a válasz egyértelműen az volt, hogy az ilyen művek mélyen és hűségesen tükrözik a korabeli társadalmi viszo-

⁵⁴ Kalinin: A szovjet értelmiség feladatairól. Idézve Völgységi táncok. Művelt Nép Könyvkiadó. Bp. 1951. 4.

⁵⁵ Vargyas Lajos hozzászólása Ortutay Gyula előadásához. Lásd Előadások Sztálin nyelvtudományi munkái megjelenésének második évfordulóján. Tankönyvkiadó. Bp. 1953. 202.

nyokat, az osztályharcot, az akkori szokásokat és erkölcsöket s a nép életének legfontosabb eseményeit. A klasszikus művek nagyszerű művészi formában kifejezett haladó ideológiai mondanivalóit méltán érezzük a magunkénak. Ezek az alkotások valamilyen módon mindig a régi, a hanyatló, az elhaló ellen, a társadalmi igazságtalanság és a rothadó erkölcs ellen harcoltak. A klasszikus művészet általában sohasem dicsőítette azt a társadalmi-gazdasági rendszert, amelynek ellenmondásai között megszületett.

A klasszikus realista irodalom és művészet időszerűségének egyik magyarázata a klasszikus alkotások népi jellege. Népi jellegűek, mert a kizsákmányolók ellen irányulnak; kifejezik a dolgozó nép szenvedéseit, reményeit, vágyait; áthatja őket a nép szeretete és a nép napfényes jövőjébe vetett hit. A nagy művészet valamilyen formában mindig össze van forrva a néppel és halhatatlan, mint maga a nép.

A fentiek a népköltészetre különösképpen érvényesek, hiszen a népköltészet a dolgozó nép igaz szava, s e szó, bármilyen régen hangzott is el, ma is hiteles számunkra. A népköltészet valósággal íratlan történelemkönyv, amelyből mindenki megismerheti alkotójának, a népnek a multját s a világról való felfogását.

A csángó népköltészet és népzene tehát értékes kulturális örökségünk. Olyan haladó hagyomány, amelyet e kiadvány útján első ízben vehetnek birtokba a dolgozó nép legszélesebb rétegei. A multban, a tőkés-földesúri rendszer idején, egy-egy vidék népköltészetét alkotóján, a vidék népén kívül mindössze a szakemberek szűk köre ismerte, de ők is csak elvétve, hiszen a néprajztudomány mostoha adottságai között alig sikerült egyik-másik vidék népművészetét felderíteni. A csángó népköltészetnek és népzeneének szintén az volt a sorsa, hogy a széles dolgozó tömegek semmit sem tudtak róla.

E régi helyzetnek homlokegyenest az ellentétét fejezi ki a szovjet folkloristák jelszava, amelyet Gorkij tanításai alapján fogalmaztak meg: „A szovjet folklor az egész nemzet ügye.” A szovjet példát követve, a népi demokratikus országokban is fokozatosan megteremtjük a lehetőségeit annak, hogy a folklort a dolgozó tömegek legszélesebb rétegei is megismerjék és megszeressék. E célt szolgálják többek között azok a nagy példányszámban megjelenő népköltési kiadványok is, amelyekhez hasonlókra a letűnt rendszer idején a népköltészeti kutatók még gondolni se mertek. E gyűjtemény útján most a csángó folklor is kilép a csángóföld határai, valamint a folklorkutató intézet falai közül, hogy nagy íróink művei mellett elfoglalja méltó helyét könyvtáraink polcain, a dolgozók ezreinek meg tízezreinek olvasmányai között. Míg a multban, végsővéig a történelem folyamán, a népköltészet élőszóban élt és szájról-szájra terjedt, vagyis maradéktalanul illet rá az „íratlan költészet” elnevezés, addig ma mind nagyobb meg nagyobb része kerül kiadásra. Írott-nyomatott jellege a szóbeli hagyományozással szemben terjedési formáinak megváltozását jelenti, s népszerűségét a legszélesebb tömegek körében is biztosítja.

A folklor életében tehát minőségi változás van kibontakozóban: kizárólagosan szóbeli terjedése után egyre szaporodnak írott-nyomatott formái, miáltal méltó módon beleilleszkedik a haladó hagyományok sorába, a nemzeti kultúra kincsesládájába is. E tények a folklor és az irodalom viszonyára, általában a folklor további fejlődésének kérdésére irányítják figyelmünket.

Míg a multban, miként láttuk, évszázadokon át a csángók egyetlen művészi kifejezési eszköze a folklor, általában a népművészet volt, addig a

jövőben a csángók kulturális életében mind nagyobb jelentősége lesz az irodalomnak. Más szóval a csángók folklor-jellegű, íratlan műveltsége fokozatosan írott jellegű, irodalmi műveltséggé fog átalakulni. A folklor a jövőben megosztja szerepét testvérével, az irodalommal, ám ez az osztozkodás nem a folklor szegényedését, hanem ellenkezőleg, gazdagodását fogja eredményezni. Az írott és az íratlan költészet, vagyis az irodalom és a népköltészet ugyanis a fejlődés folyamán mindvégig a dolgozó nép művészi alkotótevékenységének nem egymást kizáró vagy egymással szembenálló, hanem egymás mellett álló eredménye volt. A haladó irodalom és a népköltészet a történelem folyamán mindig együtt, egymás hűséges fegyvertársaként szolgált a dolgozó népet. A magyar irodalom multja, akárcsak bármely más nép irodalmáé is, azt tanúsítja, hogy a haladó írók alkotómunkája, valamilyen formában, közvetve vagy közvetlenül, kapcsolatba hozható a népköltészetrel, sőt az író haladó mivoltának egyik értékmérője számunkra éppen a népköltészethez való viszonya. Azért állítható ez, mert láttuk, hogy a népköltészet a dolgozó osztályok szava, az írók és a költők tehát, amidőn a népköltészet felé fordultak, valójában e költészet alkotóinak, a népi tömegeknek a vágyaival és törekvéseivel azonosultak. Más oldalról viszont megállapítható, hogy a dolgozó osztályok átvették, és a sajátjukénak érezve, íratlan költészetükbe olvasztották a haladó költők műveit. Mindenik nemzetnek voltak ilyen költői (a magyar irodalomban például Balassi Bálint, Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz Mihály, Szentiváni Mihály, Petőfi Sándor, Arany János és sokan mások, a román költők közül Eminescu, Coșbuc, és így tovább), akiknek művei a népköltészetben is éltek, mégpedig úgy, hogy a dolgozó tömegek e műveket nem különböztették meg saját szerzeményeiktől.

A csángó népköltészetnek, a már ismertett történeti-társadalmi és kulturális körülmények között, évszázadokon át az írott költészet, az irodalom szerepét is vállalnia kellett. A csángók harcát az emberibb élet megteremtéséért egymagában szolgált; hiányzott mellőle az erősebb fegyvertárs, az írott irodalom. A magyar irodalom és a csángó népköltészet megtermékenyítő kölcsönhatása csak ezután fogja kezdetét venni. A csángó gyermekek ajkán ma Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, József Attila és Móricz Zsigmond szavai csengenek. Az irodalom hatására gazdagodni fog a csángó folklor költői nyelve, kifejezési készlete, s az irodalom mind tartalmával, mind műformáival új mintákat kínál a csángó népköltészet számára. Mindezekon túlmenően a csángók kultúrája határtalanul kiszélesedik a klasszikus és a mai írók alkotásainak, a hazai és a világirodalom haladó műveinek megismerésével és elsajátításával. Az irodalmi fejlődéssel párhuzamosan a zenei hagyományok fejlődésének is új korszaka következik.⁵⁶

A másik oldalról, az irodalom felől vetve fel a kérdést, úgy találjuk, hogy költőink és zeneszerzőink, a csángó folklort tanulmányozva, a tartal-

---

⁵⁶ A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának kutatói, Trunk teljes népzeneanyagának már említett összegyűjtése során, egyebek között megvizsgálták az iskolában és az óvodában tanult daloknak a falu népzenejére gyakorolt hatását is. E vizsgálat során kiderült, hogy az iskola négy osztályában a magyar tanítók – a román dalok mellett – például egyetlen tanévben, 1952–53-ban, 46 új, ismeretlen dalt tanítottak meg a gyermekeknek. E dalok között vannak régi és újstílusú népdalok (számszerint 14), mozgalmi dalok (16), mūdalogok (11), gyermekdalok és így tovább. Nagyjából hasonló jellegű és mennyiségű dalt sajátítottak el a gyermekek az iskolában az azelőtti tanévekben is, tehát az iskola, valamint az óvoda útján a 4–5 év alatt elterjedő dalok száma

mában szocialista, formájában nemzeti irodalom és zeneművészet felvirágoztatása során megismerhetik és felhasználhatják e folklór összes haladó, továbbfejleszhető elemeit. Milyen elemeket? Elsősorban formai elemeket, kétségtelenül éppen a nemzeti forma elemeit. Az irodalom nemzeti formakincse ugyanis a klasszikus írók műveiben és a népköltészetben van felhalmozva. Ugyanez a helyzet a zeneművészetben is.

Az olvasót méltán gyönyörködteti a csángó népköltészet költői nyelvének gazdagsága, kifejezési eszközeinek változatossága; alkotásról-alkotásra új képek, fordulatok, más meg más stílusalakzatok; emitt drámai tömörség, amott epikai vagy lírai gondolatrítmusok egymásba fonódó hosszú sora; a jellemábrázolásnak, a lélekállapot kifejezésének, a tájleírásnak a legkülönfélébb megoldásai. Minél jobban elmélyedünk e költészet tanulmányozásában, annál több művészi értékét fedezzük fel, s annál jobban megbizonyosodunk arról, hogy az egész magyar nyelvterületen, az egész élő népköltészetben aligha van párja.

Ám melyek a népköltészet sajátos formavilágának alkotóelemei, s egyáltalán milyen vonatkozásokban lehet sajátos formakincsről beszélni, az írott költészethez viszonyítva? Melyek az irodalmilag felhasználható, továbbfejleszhető népi formai elemek és formák, s melyeket tekintjük csak történeti emlékeknek? Mikor és mivel járult hozzá a népköltészet a nemzeti forma megteremtéséhez és gyarapításához? Hogyan fejlődött formailag a folklór az utóbbi évszázadokban? Mekkora terjedelmű és milyen minőségű a népköltészet költői szókincse és történelmileg hogyan változott? Olyan kérdések ezek és az ehhez hasonlóak, amelyekre a magyar folklórisztika még nem adott feleletet. Úgy hisszük, hogy e kötet a népi költői alkotómunka eredményeinek nemcsak tartalmi, hanem formai tekintetben is gazdag példatára, s így kellő indítást ad a költőknek, irodalomkutatóknak, szöveg- és zenefolklóristáknak a csángó s általában a magyar folklór elmélyült esztétikai tanulmányozására.

Látható tehát, hogy a csángó folklórnak, mint a folklórnak általában, két arca van: nemcsak a múlt, hanem a jelen és a jövő felé is mutat. Nemcsak haladó hagyomány, hanem a nép körében továbbélő és továbbfejlődő kultúrkincs s ugyanakkor irodalmi műveltségünknek is szerves része. A tőkésföldesúri rendszer letűnte után, amely bomlasztotta és pusztította a csángó folklórt, az irodalmi műveltség kifejlődését pedig lehetetlenné tette, a csángók kultúrája számára most kínálkoznak a kibontakozás, a felvirágzás igazi lehetőségei. A csángók új, írásos kultúrájukban is méltó helyet biztosítanak majd apáik íratlan kulturális hagyatékának. Új kultúrájuk azonban már nemcsak a múlt történelemkönyve lesz, mint a folklór, hanem jelenük és jövőjük hírmondója is.

---

ebben az egy faluban megközelíti a kétszázat. Az Intézet gyűjtői e dalok egy részét már Trunk zenekincsébe olvadva találták meg; nemcsak kizárólag gyermekek, hanem a felnőttek is éneklék őket, s a közhasználat folytán rövid idő alatt kisebb-nagyobb mértékben új változataik is keletkeztek. Mindezek a dallamok, amelyeket általában kedvelnek a faluban, Trunk népzenejét a helyi dallamoktól lényegesen eltérő új anyaggal gazdagították és színesítették. Mivel valamennyi, csángó faluban hasonló a helyzet, ahol magyar iskola van, a csángók zenekincsében máris észrevehetők az iskolai énekképzés hatására történő átalakulás legelső szembetűnő jelei. Ennek az átalakulásnak a lényege a régi stílusú csángó népzene rovására az új stílus, valamint a vegyes anyag fokozódó térhódítása.